

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Sebeobhajovací skupiny v ČR: Analýza vybrané skupiny sebeobhájců

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Studijní program:

SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKA

Autor: Kristína Nídlová

Vedoucí práce: Mgr. Aneta Marková

České Budějovice 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci s názvem Sebeobhajovací skupiny v ČR: Analýza vybrané skupiny sebeobhájců jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to – v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných fakultou – elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 30.4.2018

.....

Kristína Nídllová

Poděkování

Velice děkuji své vedoucí bakalářské práce Mgr. Anetě Markové za velkou ochotu, vstřícnost a užitečné rady, kterých se mi po celou dobu dostávalo. Dále bych ráda poděkovala zkoumané sebeobhajovací skupině za její účast na výzkumu, přátelské přijetí a výbornou spolupráci během získávání údajů pro empirickou část této práce. V neposlední řadě děkuji své rodině a všem blízkým za neutuchající podporu a trpělivost v průběhu celých studií.

Sebeobhajovací skupiny v ČR: Analýza vybrané skupiny sebeobhájců

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou sebeobhajování. Jejím cílem bylo objasnit podstatu fungování vybrané sebeobhajovací skupiny v České republice a ozřejmit, jaké dopady má účast v sebeobhajovacích skupinách na život sebeobhájce.

Práce je rozdělena na dvě části - část teoretickou a empirickou. Teoretická část se ve své první kapitole zaměřuje na oblast mentálního postižení, definuje základní pojmy a popisuje psychické odlišnosti u osob s mentálním postižením. Druhá kapitola obsahuje základní termíny a poznatky z oblasti sebeobhajování. Třetí a poslední kapitola teoretické části se zabývá sociální interakcí, a to z pohledu sociální psychologie.

V empirické části je vymezen stanovený cíl této práce a výzkumné otázky. Dále je popsán zvolený postup výzkumného šetření. Při sběru dat byly využity následující metody: analýza dokumentů, pozorování a polostrukturované rozhovory. Zjištěné údaje jsou zpracovány v jednotlivých podkapitolách. První z nich obsahuje základní charakteristiku vybrané sebeobhajovací skupiny, která byla vytvořena na základě analýzy dokumentů. V druhé podkapitole je popsán průběh setkání vybrané sebeobhajovací skupiny, k jehož zpracování byly využity výsledky pozorování. Třetí podkapitola obsahuje analýzu provedených rozhovorů. V poslední podkapitole jsou veškeré výsledky shrnuty a též vzájemně konfrontovány.

Z výzkumného šetření vyplývá, že se svou účastí v sebeobhajovací skupině jsou všichni dotazovaní sebeobhájci spokojeni. Všichni z dotazovaných popisovali vlastní zlepšení v oblasti sociální interakce, dále se též zmiňovali o zvýšené informovanosti, o zisku rozhodovacích kompetencích a o pozitivním vlivu na jejich osobnost. Účast v sebeobhajovací skupině má tedy na život dotazovaných sebeobhájců pozitivní dopad.

Klíčová slova

mentální postižení; sebeobhajování; sebeobhajovací skupiny; sociální interakce

The Self-Advocacy Groups in the Czech Republic: an Analysis of a Selected Group

Abstract

This bachelor thesis deals with problematics of self-advocacy. Its aim was to clarify the principle of the functioning of the selected self-advocacy group in the Czech Republic and to elucidate the impacts of participation in the self-advocacy groups on self-advocate's life.

The thesis is divided into two parts – theoretical and empirical part. The first chapter of the theoretical part focuses on the sphere of intellectual disability, defines the basic concepts and describes the psychical differences of people with intellectual disability. The second chapter includes the basic terms and knowledge from the sphere of self-advocacy. The third and final chapter of the theoretical part deals with the social interaction, from the point of view of social psychology.

The stated aim of the thesis and research questions are defined in the empirical part. Then the selected research approach is describes. The following methods were used to collect data: document analysis, observation and semi-structural interviews. The detected data are processed in particular subchapters. The first subchapter contains the basic characteristics of the selected group, which was created on the basis of document analysis. The second subchapter describes the course of the meetings of the selected self-advocacy group, which was processed using the results of observation. The third subchapter contains the analysis of interviews. In the final subchapter, all results are summarized and also confronted.

The research shows that all self-advocates are satisfied with their participation in the self-advocacy group. All of the respondents described their own improvements in social interaction. They also alluded to increased awareness, gain of decision-making competencies and positive influence on their personality. Thus, participation in the self-advocacy group has a positive impact on the lives of interviewed self-advocates.

Key words

intellectual disability; self-advocacy; self-advocacy groups; social interaction

Obsah

Úvod.....	10
1 Mentální postižení	11
1.1 Pojem mentální retardace	11
1.2 Pojem mentální postižení	12
1.3 Charakteristika a psychické odlišnosti osob s mentálním postižením	13
2 Sebeobhajování.....	16
2.1 Pojem sebeobhajování.....	16
2.2 Historie sebeobhajování	17
2.3 Sebeobhajování v současnosti.....	17
3 Sociální interakce	19
3.1 Sociální percepce	19
3.2 Sociální komunikace	21
3.3 Sociální motivace	22
4 Metodologie výzkumu.....	24
4.1 Stanovení výzkumných cílů práce	24
4.2 Výzkumné otázky.....	24
4.3 Metody výzkumného šetření	24
4.4 Charakteristika výzkumného souboru.....	28
4.5 Charakteristika prostředí	29
4.6 Postup výzkumného šetření.....	30
4.7 Etika výzkumu	31
5 Výsledky výzkumného šetření	33
5.1 Sebeobhajovací skupina – analýza dokumentů.....	33
5.2 Průběh setkání skupiny – výsledky pozorování	35
5.3 Analýza rozhovorů	38
5.4 Shrnutí výsledků výzkumného šetření	42

6	Diskuze	47
7	Závěr	49
8	Seznam použitých zdrojů	51
9	Seznam příloh	54
10	Přílohy	55

Úvod

Problematika, jíž se v rámci této práce věnuji, není v České republice příliš probádána. Nutno však podotknout, že není pro odbornou veřejnost zcela neznámá. Sebeobhajovací hnutí má nejen ve světě, ale i u nás již několikaletou tradici. V současné době se tento fenomén v české odborné literatuře objevuje minimálně, z tohoto důvodu jsem jej zvolila za předmět svého bádání.

Cílem této práce je objasnit podstatu fungování vybrané sebeobhajovací skupiny v České republice, konkrétně skupiny divizní, a ozřejmit, jaké dopady má účast v sebeobhajovacích skupinách na život sebeobhájce.

Práce je svým obsahem rozčleněna na dvě části - část teoretickou a empirickou.

Část teoretická je v první řadě zaměřena na oblast mentálního postižení. Jsou zde definovány základní pojmy, které se s touto problematikou pojí, a specifikovány psychické odlišnosti, jež jsou u osob s mentálním postižením v odborné literatuře popisovány. Další kapitola je věnována sebeobhajování jako takovému. Je zde vymezena základní terminologie, historie a současný stav. Poslední kapitola teoretické části je pak zaměřena na problematiku sociální interakce. Jsou definovány základní pojmy a oblast je popsána zvláště z psychologického hlediska.

V empirické části pak nejprve charakterizují zvolenou metodologii svého výzkumu. Za výzkumný design jsem zvolila případovou studii, metodami výzkumu pak byly: analýza dokumentů, pozorování a polostrukturované rozhovory. Jak již bylo výše zmíněno, předmětem výzkumného šetření se stala sebeobhajovací skupina působící v rámci organizace, tedy skupina divizní. Výzkum probíhal po dobu 5 měsíců.

Během pozorování jsem se zaměřila na několik aspektů, spadajících zvláště do oblasti sociální interakce a participace ve společné diskuzi. Předmětem pozorování v tuto chvíli byli sebeobhájci i asistenti. Po ukončení pozorování následovaly polostrukturované rozhovory, které byly provedeny pouze se sebeobhájci. Otázky cílily zvláště na individuální zkušenost se sebeobhajováním každého dotazovaného a jeho účast na životě skupiny.

1 Mentální postižení

Cílem úvodní kapitoly je vymezit základní termíny - mentální retardace a mentální postižení a charakterizovat specifika osob s mentálním postižením. Z důvodu terminologické nejednotnosti odborné veřejnosti uvedu názory více autorů na danou problematiku a pokusím se tak vytvořit ucelený obraz současné situace v oblasti mentálního postižení. Na závěr se pak zaměřím na specifikaci psychických odlišností osob s mentálním postižením, které jsou do současné doby známy a které jsou popisovány odborníky.

1.1 Pojem mentální retardace

Podle Mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, 10. revize (MKN – 10), vydané Světovou zdravotnickou organizací, je mentální retardace *stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován zvláště porušením dovedností, projevujícím se během vývojového období, postihujícím všechny složky inteligence, to je poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti* (Světová zdravotnická organizace, 2018, s. 244). O mentální retardaci dle této klasifikace mluvíme u jedinců s inteligenčním kvocieniem pod 70 (Světová zdravotnická organizace, 2018).

Autoři Valenta a Müller (2003) pak mentální retardaci popisují jako vývojovou duševní poruchu vzniklou z prenatalních, perinatálních i postnatálních příčin, jež je charakteristická sníženou inteligencí a projevuje se převážně deficitem v oblasti poznávacích, řečových, motorických a sociálních schopností.

Tento pojem se v odborných kruzích používá od roku 1959, kdy proběhla v Miláně konference Světové zdravotnické organizace. K tomuto termínu bylo přistoupeno z důvodu terminologické nejednotnosti a bylo upuštěno od dřívějších pojmů, jako slabomyslnost, slaboduchost nebo duševní zaostalost. (Kroupová et al., 2016)

Světová zdravotnická organizace (WHO) v již výše zmiňované Mezinárodní statistické klasifikaci nemocí a přidružených zdravotních problémů (Světová zdravotnická organizace, 2018) mentální retardaci dělí na následující stupně:

1. *Lehká mentální retardace* – o tomto stupni mluvíme u jedinců s inteligenčním kvocieniem přibližně mezi 50 až 69.

2. *Střední mentální retardace* – inteligenční kvocient osob se střední mentální retardací se pohybuje mezi 35 až 49.
3. *Těžká mentální retardace* – v případě tohoto stupně se hodnota inteligenčního kvocientu pohybuje v rozmezí od 20 do 34.
4. *Hluboká mentální retardace* – inteligenční kvocient jedinců s hlubokou mentální retardací dosahuje hodnoty 20 a méně.
5. *Jiná mentální retardace*
6. *Neurčená mentální retardace*

K jednotlivým stupňům pak stručně vymezuje provázející problémy a případnou míru podpory:

Jedinci s lehkou mentální retardací mají problémy při školním výkonu, leč v dospělosti jsou mnozí schopni zapojit se do pracovního procesu a úspěšně vytvářet a udržovat síť sociálních vztahů. (Světová zdravotnická organizace, 2018)

V případě střední mentální retardace je zjevné vývojové opožďení v dětském věku, i přes to mnoho dětí dosáhne určité úrovně samostatnosti, nezávislosti, komunikačních dovedností a školního výkonu. Dospělé osoby pak vyžadují adekvátní podporu při pracovních i společenských činnostech. (Světová zdravotnická organizace, 2018)

Osoby s těžkou mentální retardací vyžadují permanentní podporu. (Světová zdravotnická organizace, 2018)

Jedinci s hlubokou mentální retardací jsou zcela nesamostatní a potřebují trvalou pomoc při komunikaci, pohybu i osobní hygieně. (Světová zdravotnická organizace, 2018)

1.2 Pojem mentální postižení

Pojem mentální postižení je v současné české literatuře chápán ze dvou úhlů.

Černá et al. (2015) jej popisují jakožto synonymum pojmu mentální retardace. Poukazují také na to, že se v oblasti psychopedie setkáváme i s dalšími termíny, ať už dříve používanými a již výše zmiňovanými (slabomyslnost či duševní zaostalost), od kterých se pro jejich pejorativní význam upustilo, tak s těmi, které vymezují mentální retardaci dle doby vzniku (oligofrenie – mentální retardace vzniklá prenatálně, perinatálně či časně postnatálně, a demence – mentální retardace vzniklá v průběhu života, charakteristická úbytkem již dosažených intelektových funkcí).

Na druhou stranu autoři Valenta a Müller (2003) pojmy mentální retardace a mentální postižení nestaví významově na stejnou úroveň, ale popisují mentální postižení jako pojem širšího obsahu, s odvoláním na výkladový slovník Špeciálna pedagogika, ve kterém je mentální postižení vymezeno jako zastřešující pojem, využívaný zvláště v pedagogické oblasti, který zahrnuje jedince s inteligenčním kvocieniem nižším než 85 (Vašek et al., 1994, cit. podle Valenta, Müller, 2003).

Pro potřeby této práce bude používán termín mentální postižení.

1.3 Charakteristika a psychické odlišnosti osob s mentálním postižením

Příkláním se k Černé et al. (2015), kteří v publikaci Česká psychopedie poukazují na výraznou heterogenitu skupiny osob s mentálním postižením a na to, jak obtížné je tuto skupinu specifikovat jako celek, tedy jednotně a obecně charakterizovat osoby s mentálním postižením. Vychází to dle nich z odlišností v psychických procesech (procesech kognitivních, v emocionálním prožívání, nebo ve volných projevech), které jsou do jisté míry odrazem hloubky jejich postižení, věku konkrétního jedince nebo kvality sociokulturního prostředí, tak i z osobnostních charakteristik, které od sebe vzájemně odlišují celou populaci, tedy i osoby s mentálním postižením.

Nyní bych se ráda blíže věnovala odlišnostem v psychice osob s mentálním postižením, jejichž konkrétní oblasti jsem již zmínila výše.

První oblastí psychických odlišností jsou specifika poznávacích procesů. Kognitivním (poznávacím) procesem rozumíme takový proces, díky němuž člověk může poznávat sám sebe, okolní svět a poznávanou skutečnost měnit (Hartl, Hartlová, 2010). Autoři Valenta a Müller (2003) pak deficit v oblasti poznávacích procesů považují za primární charakteristiku mentálního postižení, resp. mentální retardace.

Nakonečný (1998) uvádí, že poznávání okolního prostředí je primární podmínkou pro život. Zároveň udává smyslové vnímání jakožto nejnižší stupeň vývoje poznávání. A právě proces smyslového vnímání je dle Valenty a Müllera (2003) u osob, resp. dětí s mentálním postižením pomalý a v určitých aspektech se odlišuje. V této oblasti se pak odvolávají na Rubinštejnovou (1973, cit. podle Valenta, Müller, 2003), která vymezuje několik odlišností vnímání osob s mentálním postižením, např. zpomalené a rozsahově ochuzené vizuální vnímání, deficit v oblasti vnímání prostorového či narušení schopnosti rozlišení figury a pozadí.

Myšlení je dalším poznávacím procesem, který se u osob s mentálním postižením odlišuje, a to převážně nedůsledností, nepřesností a nadměrnou konkrétností (Valenta, Müller, 2003). Lečbych (2008) upozorňuje, že určitá nedostatečnost v myšlení plyne již z podstaty deficitu v oblasti smyslového vnímání – konkrétně v oblastech porozumění řeči a fonemické diferenciaci.

A právě oblast řeči a jazyka se s myšlením úzce pojí (Lečbych, 2008). Schopnost osvojit si řeč je vrozená a poskytuje nám možnost vyjádřit obsah našeho vědomí pomocí verbálních i neverbálních prostředků (Hartl, Hartlová, 2010). U lidí s mentálním postižením se dle Zezulkové (2013) poruchy řeči objevují častěji než je tomu u společnosti intaktní a zároveň platí, že čím těžší je stupeň mentální retardace, tím častěji se poruchy řeči vyskytují. Zezulková (2013) dále uvádí příčiny narušeného řečového vývoje na dvou úrovních - primární a sekundární, které ve svém důsledku ovlivňují obě základní oblasti řeči, tedy oblast expresivní i receptivní. Primární příčinou je deficit v mentální oblasti, zastoupený opožděním řečového či psychomotorického vývoje, sekundárními příčinami pak rozumíme např. nedostatečné zkušenosti s verbálním projevem, resp. nedostatek příležitostí k projevu samotnému, nevhodný mluvní vzor či nízká motivace způsobena např. opakujícím se pocitem selhání a neúspěchu v důsledku negativních reakcí ze strany okolí.

Dalším kognitivním procesem, jehož odlišnosti popisované u osob s mentálním postižením zmíním, je pozornost. Díky pozornosti jsme dle Sternberga (2002) schopni pracovat s redukováným množstvím informací, které pocházejí z dlouhodobé paměti či z bezprostředního smyslového vnímání, jakož i jiných poznávacích procesů. U osob s mentálním postižením pak v této oblasti zaznamenáváme zkrácenou dobu, po kterou jsou schopni pozornost udržet, popř. ji udržet u jednoho předmětu, dále snížené množství podnětů a činností, na které může být pozornost zaměřena, a také častější potřebu relaxace, tedy zvýšenou unavitelnost (Valenta, Müller, 2003).

Poslední oblastí v rámci popisovaných odlišností v poznávacích procesech je paměť. Tu je dle Nakonečného (1998) nutno rozlišovat na užší a širší rovině. Tou užší rozumíme záměrné vštěpování a následné vybavování konkrétních informací, resp. zkušeností, tou širší pak ukládání veškerých zkušeností a jejich nevědomé působení na lidskou psychiku. V případě mentálního postižení popisuje pak Lečbych (2008) tato specifika: delší počáteční fáze tzv. zapamatování, která souvisí s často se vyskytujícími poruchami

pozornosti, z čehož vyplývá potřeba častého opakování, a kratší doba uložení paměťových stop. Autoři Valenta a Müller (2003) výčet doplňují o nepřesnou kategorizaci paměťových stop, převládající využívání mechanické paměti (tedy uchovávání stop bez předešlé větší selekce) a o eidetismus, který je v praxi prezentován příklady osob s mentálním postižením, jež z paměti znají např. celý telefonní seznam.

Vedle poznávacích procesů je pak u osob s mentálním postižením specifická oblast emocionální, jež se vyznačuje sníženou schopností sebeovládání, resp. sníženou schopností tlumit a přehodnocovat dané prožitky (Valenta, Müller, 2003). I v této souvislosti Valenta a Müller odkazují na Rubinštejnovou (1973, cit. podle Valenta, Müller, 2003), která nabízí několik odlišností emotivity u osob s mentálním postižením:

1. dlouhodobá neschopnost emoce diferencovat
2. emoce svým rozsahem a dynamikou neodpovídají intenzitě daného podnětu
3. hodnotový postoj osob s mentálním postižením je významně ovlivněn egocentricky orientovanými emocemi
4. větší tendence k jednání v afektu (častý výskyt dysforie, tedy poruchy nálad)

Poslední oblastí psychických zvláštností jedinců s mentálním postižením, kterou se budu zabývat, jsou volní projevy. Rozumíme tím projevy kontrolovatelné vůlí, mluvíme o tzv. volním jednání, chování, myšlení či o volních reakcích (Hartl, Hartlová, 2010). U jedinců s mentálním postižením můžeme v této oblasti pozorovat určitou nezralost, nesamostatnost, nedostatečnou iniciativu, sugestibilitu nebo naopak extrémní odolnost vůči požadavkům okolí (Švarcová, 2006). Valenta a Müller (2003) jako typický znak volních projevů osob s mentálním postižením zmiňují výskyt dysbulie (poruchy vůle) a abulie (snížení či chybění volních reakcí).

2 Sebeobhajování

Následující kapitola bude věnována sebeobhajovacímu hnutí, jeho historii a současnému vývoji. Zaměřím se na základní pojmy pojící se s tímto fenoménem, formy sebeobhajování a podoby sebeobhajovacích skupin. Popíši historický vývoj v této problematice a současný stav nejen z pohledu světového, resp. evropského vývoje, ale také z hlediska momentální situace v České republice.

2.1 Pojem sebeobhajování

Sebeobhajování (angl. self-advocacy) má za cíl aktivizovat člověka s mentálním postižením, posilovat jeho nezávislost a postavení v rámci mezilidských vztahů, jakožto i postavení skupiny osob s mentálním postižením v rámci celé společnosti (Šiška, 2005). Je to tedy aktivita, jejímž smyslem je poskytnout lidem s mentálním postižením možnost mluvit sami za sebe a sami sebe prezentovat za účelem zlepšení sociálních podmínek a eliminace překážek, na které ve společnosti narážejí (Valenta, Müller, 2003). Sebeobhajování představuje část osobní identity osob s mentálním postižením a učí je ovlivňovat své vlastní životy a samostatně o nich rozhodovat (Trajkovski, 2015).

Šiška ve své publikaci *Mimořádná dospělost: Edukace člověka s mentálním postižením v období dospělosti* odkazuje na Simonse (1992, cit. podle Šiška, 2005) a rozlišuje 2 druhy sebeobhajování:

1. sebeobhajování individuální – jednotlivec v rámci svých aktivit nabývá nezbytné sebedůvěry a učí se prezentovat své hodnoty a přání.
2. sebeobhajování kolektivní – vyjadřuje aktivity skupiny osob s mentálním postižením, během nichž sebeobhájci prosazují své názory a postoje společně. V této souvislosti mluvíme též o širším společenském hnutí.

Šiška (2005) pak vymezuje modely sebeobhajovacích skupin z hlediska jejich složení a cílů směřování:

1. skupina autonomní – skupina fungující nezávisle na jakékoliv organizaci, na její činnosti se zpravidla podílí i asistent či poradce.

2. skupina divizní – skupina fungující v rámci organizace (příkladem takové organizace v České republice, jejíž součástí je i sebeobhajovací skupina, může být Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením).
3. skupina koaliční – skupina reprezentující samosprávnou organizaci osob s mentálním postižením.
4. skupina patřící k zařízení poskytující služby – skupina tohoto druhu může fungovat při chráněné dílně či podporovaném bydlení.

Tentýž autor také definuje 2 základní cíle sebeobhajovacích skupin, a to zvyšovat sebedůvěru a způsobilost k samostatnému rozhodování a společně usilovat o celospolečenskou změnu (Šiška, 2005).

2.2 Historie sebeobhajování

Kořeny sebeobhajovacího hnutí sahají až do 60. let 20. století, a to konkrétně do Švédska, kde v té době fungovala síť volnočasových klubů, určených pro osoby s mentálním postižením. Vedení těchto zařízení bylo svěřováno samotným lidem s mentálním postižením, a to na základě nabytých dovedností a zkušeností. Postupně byly tyto kluby sjednocovány, až v roce 1968 uspořádaly celostátní konferenci a podobná setkání pořádaly i v následujících letech. (Šiška, 2005) Myšlenky a záměr jejich počínání se postupem času rozšířily za hranice Švédska a byly podnětem pro vznik nových sebeobhajovacích skupin. Jako první tuto myšlenku převzaly Velká Británie, Kanada a USA a od 80. let 20. století vznikaly mnohé skupiny i v Evropě. (Šiška, 2005)

Od počátku šíření sebeobhajovacího hnutí až do současnosti jsou pořádány mezinárodní konference (Kozáková, 2005; Černá et al., 2015; EPSA Annual Report 2016, 2017).

2.3 Sebeobhajování v současnosti

V současné době jsou poznatky a zkušenosti z této oblasti předávány na mezinárodních konferencích, jejichž významným organizátorem je European Platform of Self-Advocates (tedy Evropská platforma sebeobhájců), která pořádá konference věnované sebeobhajování každé 2 roky (EPSA Annual Report 2011, 2012; EPSA Annual Report 2012, 2013; EPSA Annual Report 2015, 2016). Zatím poslední konference pořádaná touto mezinárodní organizací proběhla v prosinci roku 2017 v hlavním městě Belgie, v Bruselu (Hild, 2017).

Evropská platforma sebeobhájců je organizací sdružující sebeobhajovací skupiny z mnoha evropských zemí, a to včetně České republiky. Funguje již od roku 2000 a je součástí organizace Inclusion Europe. (The European Platform of Self-Advocates (EPSA), 2015)

O mezinárodní spolupráci mají zájem i čeští sebeobhájci - dokladem toho je nejen členství v Evropské platformě sebeobhájců, ale také jejich účast např. na Mezinárodní konferenci sebeobhájců zemí V4 „Jdeme do toho!“, která se konala v září roku 2016 v Praze (Výroční zpráva 2016, 2017b). Kromě této se čeští sebeobhájci zúčastnili ku příkladu také Evropské konference sebeobhájců „European People First“, která byla v roce 2005 pořádána organizací People First Scotland ve skotském Edinburghu (Kozáková, 2005).

V rámci České republiky sebeobhajování podporují např. Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením ČR (Výroční zpráva 2016, 2017a) nebo Rytmus Východní Čechy o.p.s. (Výroční zpráva 2016, 2017b).

3 Sociální interakce

V následující kapitole se budu věnovat oblasti sociální interakce tak, jak ji vidí odborná literatura oboru sociální psychologie. Jako sociální interakci lze nazvat *vzájemný vztah lidí při společné činnosti* (Řezáč, 1998, s. 92). Je to vztah, který ve své podstatě předpokládá vzájemnost - vzájemnou stimulaci a ovlivňování (Řezáč, 1998). Problematika sociální interakce je široká, proto se zaměřím na tři oblasti: sociální percepci, sociální komunikaci a sociální motivaci.

3.1 Sociální percepcce

Sociální percepcce je v oboru sociální psychologie vnímána jakožto prvotní krok, který je k samotnému započetí sociální interakce potřeba – naše následné chování se odvíjí od způsobu vnímání druhého člověka a od dojmů, které jsme si o něm na základě vnímaného vytvořili (Nakonečný, 1999). Pojem sociální percepcce v oboru psychologie zavedl Jerome Seymour Bruner, který tento termín původně používal v souvislosti se sociálním ovlivňováním procesů lidského vnímání (Řezáč, 1998). V současnosti od něj ale mnoho autorů upouští a přiklání se spíše k termínu sociální kognice, a to z toho důvodu, že na utváření dojmu o druhých má vliv nejen vnímání (percepcce), ale mají jej i další psychické procesy jako je myšlení, paměť či představivost (Oravcová, 2004).

Proces percepcce jako takový je charakterizován několika zákonitostmi, jež Řezáč (1998) uvádí jako následující:

1. *zákon selekce* – z objektů objevujících se v zorném poli jsou člověkem vnímány jen některé z nich,
2. *efekt primárnosti* – objekty (případně jejich části), jenž jsou námi přijímány jako první, bývají v procesu vytváření vnímaného celku důležitější než informace přijaté později,
3. *zákon interference* – předchozí vnímání a minulá zkušenost mají (vždy ne úplně vědomý) vliv na výběr přijímaných objektů či detailů,
4. v rámci percepčního procesu jsou utvářena *podvědomá hodnotící hlediska*, jež jsou s přijímanými objekty spojena,

5. na procesu percepce se podílí celá osobnost člověka, tedy její jednotlivé složky, jež se ale onoho procesu účastní v různém zastoupení a intenzitě významnosti – v případě percepce se tedy jedná o *subjektivní děj*,
6. základními předpoklady pro percepční proces jsou odpovídající *úroveň smyslu* a *senzitivita* (vnímavost) člověka.

Proces vnímání druhých osob je pak dle Řezáče (1998) silně ovlivněn:

1. *očekáváním konkrétního chování* (případně projevů), jež je v zásadě dáno buďto percepční predispozicí (tedy tendencí vnímat celkově určitým způsobem) nebo zaměřením na vnímání určitých projevů (citlivostí jen vůči určitým projevům),
2. *emocemi*, jež vnímání citově zabarvují nebo zesilují či naopak tlumí aktuální percepční děje,
3. *tendencí* připisovat druhým konkrétní vnitřní i vnější (osobnostní) charakteristiky.

Kromě výše zmíněných zákonitostí a vlivů mohou sociální percepci doprovázet také chyby, kterých se my jako lidé při vnímání druhých dopouštíme. Oravcová (2004) ve své publikaci *Sociálna psychológia* poukazuje na tyto chyby v sociální percepci:

1. *Haló efekt* – přesnost našeho vnímání bývá často silně ovlivněna, a někdy i zkreslena, dojmem, jenž jsme si o daném člověku vytvořili během našeho prvního kontaktu, a to jak tím pozitivním, tak i negativním. Působit dobrým prvním dojmem je tedy dle těchto skutečností velmi důležité.
2. *Soukromé teorie osobnosti* – v tomto případě předpokládáme souvislost a společný výskyt určitých vlastností, případně tělesných i psychických znaků. Tyto teorie si vytváříme nevědomě na základě předešlých zkušeností, vliv ale také mají převzaté názory od druhých lidí. Příkladem může být předpoklad klidné povahy u lidí se silnější postavou, či naopak předpoklad nervózní povahy u lidí s postavou hubenou.
3. *Stereotypy* – v případě tohoto chybného vnímání hodnotíme člověka na základě jeho příslušnosti k určité sociální skupině. Přihlížíme tedy k nepodstatným vnějším znakům, nikoliv k jeho skutečným vlastnostem a specifikům.
4. *Projekce* – k této chybě v sociální percepci dochází, pokud do druhých promítáme vlastní (nám samotným často nepříjemné) vlastnosti a postoje. Jedná

se často o nevědomý proces, kdy si nemusíme být vědomi ani toho, že ony negativní vlastnosti patří nám samotným.

5. *Přenos* – mluvíme o něm v případě, že přisuzujeme druhým neodpovídající vlastnosti na základě jejich jisté podobnosti s osobami z naší minulosti, které pro nás byly určitým způsobem klíčové a důležité.
6. *Efekt přání* – tato chyba vzniká v případě neuvědomované tendence dojít při vnímání druhého člověka k takovému závěru, jenž vyhovuje vlastním záměrům a cílům posuzovatele.
7. *Chyby v hodnocení* – jedná se o chybu přísnosti (snahu posuzovat druhé lidi jako nositele horších vlastností a přistupovat k nim přísně), dále o chybu mírnosti (tendenci vnímat druhé lidi mimořádně pozitivně) a o chybu centrální tendence (snahu vyhýbat se vyloženě kladnému či naopak negativnímu hodnocení druhých osob a připisovat ostatním střední hodnotu vlastností).

3.2 Sociální komunikace

Komunikace (nebo také sdělování) není jevem charakteristickým pouze u člověka – potřeba vysílat a přijímat informace se vyskytuje u všech živočichů (Hartl, Hartlová, 2010). Vybíral (2005) upozorňuje na to, že oproti dnešním definicím měl původně pojem komunikace širší význam – znamenal vespolné účastnění či společné sdílení něčeho. Komunikace v dnešním slova smyslu je chápána spíše jako přenos informací z jednoho bodu do druhého (Vybíral, 2005).

Řezáč (1998) chápe komunikaci jako symbolický pojem interakce. Poukazuje na ni jako na výpověď člověka o sobě samém, o druhých lidech a jejich vztazích. Nakonečný (1999) pak komunikaci v souvislosti se sociální interakcí popisuje jako jednostranné i vzájemné sdělování informací.

V publikaci Sociální psychologie dále Nakonečný (1999) uvádí základní strukturu komunikace, jež je utvářena následujícími faktory:

1. *komunikátor* (člověk informace sdělující),
2. *komunikant* (člověk informace přijímající),
3. *komuniké* (obsah sdělovaného).

Komunikační role si komunikátor a komunikant v průběhu střídají. Komuniké má procesuální podobu, je dotvářeno v čase. (Nakonečný, 1999)

Autoři Gabura J. a Gabura P. (2004) rozdělují komunikaci na verbální a neverbální, a to na základě způsobu sdělování obsahu. V případě verbální komunikace jsou informace předávány pomocí slov, u neverbální komunikace k přenosu dochází díky mimoslovním prostředkům. Nakonečný (1999) k těmto dvěma formám komunikace přidává ještě třetí – meta- či paralingvistiku. Do této skupiny komunikačních znaků řadí např. zbarvení hlasu nebo akcent, jinými slovy tedy hlasovou intonaci.

Komunikace vždy probíhá za nějakým účelem – v této souvislosti Vybíral (2005) udává výčet základních funkcí či úkolů komunikace:

1. *informativní funkce* – sdělení má informovat, oznamovat, doplňovat informace,
2. *instruktážní funkce* – sdělení má instruovat, naučit, navádět, zasvěcovat,
3. *persuazivní funkce* – sdělení má přesvědčovat komunikanta, aby změnil svůj postoj či názor, má jej ovlivňovat, manipulovat,
4. *vyjednávací nebo operativní funkce* – sdělení má vyjednávat, domlouvat, (vy)řešit nastalé situace,
5. *zábavní funkce* – sdělení má pobavit (sebe i druhé), rozptýlit,
6. *fatická nebo kontaktní funkce* – sdělení nás má kontaktovat s druhými, utvrzovat nás v tom, že druhým stojí za to s námi komunikovat,
7. *sebe-reprezentační funkce* – sdělením se snažíme předvést, zalíbit, upoutat, exhibovat.

Komunikace probíhá nejen za konkrétním účelem, ale též v určitém kontextu, v tzv. komunikačních situacích, jež mají vliv na chování komunikujících (Řezáč, 1998). Účastníci takové komunikace si dle Řezáce (1998) vytvářejí pojetí dané situace (akceptují normy přiměřené nastalé situaci či vytvářejí koncepci své komunikační role), vytvářejí si schéma (percepční a atribuční), jehož prostřednictvím celou situaci vnímají, a své sdělení pak určitým způsobem prezentují a předávají.

3.3 Sociální motivace

Motivaci chápe Velký psychologický slovník (Hartl, Hartlová, 2010) jako vnitřní sílu, jež je odpovědná za spuštění, orientaci a udržování záměrného chování. Řezáč (1998) pak motivaci přiřazuje charakter nejen vnitřních, ale i vnějších jevů.

Naše chování je ovlivněno dvěma druhy podnětů – vnějšími (tzv. stimuly) a vnitřními (tzv. motivy) (Plamínek, 2007). Řezáč (1998) tyto podněty (spouštěče) dělí na impulzy

(vnitřní) a incentive (vnější) a poukazuje na nutnost odlišovat tyto motivační faktory od celkového procesu motivace, jenž zahrnuje nejen aktivitu zmiňovaných spouštěčů, ale též následnou mobilizaci psychických funkcí.

Termínem, používaným v obdobném významu jako motiv (vnitřní spouštěč), je pojem potřeba (Říčan, 2005).

Říčan (2005) v publikaci Psychologie rozděluje motivy takto:

1. *Primární motivy* – tato skupina motivů zahrnuje v první řadě *primární biologické potřeby*, jež jsou všem lidem a i ostatním živočichům společné – potřeba jídla, tepla, sexuálního partnera, bezpečí, spánku či pohodlí. Vedle nich do této skupiny řadíme také *primární psychologické potřeby*, jejichž převážnou část tvoří potřeby sociální – potřeba kontaktu s druhými, potřeba autonomie, potřeba péče o druhé, potřeba nápodoby či potřeba agrese.
2. *Sekundární motivy* – do této skupiny patří motivy psychologické, jenž ale často vznikají na základě biologických potřeb (např. potřeba peněz za účelem koupě jídla).

Řezáč (1998) pracuje s pojmem sekundární potřeby v souvislosti s procesem socializace – označuje tímto termínem tedy potřeby naučené, vytvořené působením sociálního prostředí. Jako nejčastěji používané termíny, označující skupinu těchto potřeb, (kromě výše zmíněného pojmu sekundární potřeby) uvádí sociální potřeby a psychogenní či psychosociální potřeby. Poukazuje též na to, že mnoho autorů do skupiny sekundárních potřeb řadí také potřebu poškozovat sebe i druhé a potřebu nenávistného chování a agrese - přítomnost těchto potřeb bývá spojována s vrozenými spouštěči, do nichž agrese jakožto součást pudové složky člověka také patří.

4 Metodologie výzkumu

4.1 Stanovení výzkumných cílů práce

Cílem této práce je objasnit podstatu fungování vybrané sebeobhajovací skupiny v České republice a ozřejmit, jaké dopady má účast v sebeobhajovacích skupinách na život sebeobhájce.

4.2 Výzkumné otázky

Vzhledem k vymezeným cílům práce byly stanoveny následující výzkumné otázky:

1. Jakým způsobem se sebeobhájci o sebeobhajování dozvěděli? (VO₁)
2. Jak sebeobhájci v diskuzi vyjadřují své názory? (VO₂)
3. Jak sebeobhájci v diskuzi přijímají názory ostatních? (VO₃)
4. Jaké dopady má účast v sebeobhajovací skupině na život sebeobhájce? (VO₄)

4.3 Metody výzkumného šetření

Pro účely práce byl proveden výzkum kvalitativní, jenž svou povahou posloužil k hloubkovému zkoumání dané problematiky. Zvolenou strategií výzkumného šetření pak byla *případová studie*.

Jak uvádí Hendl (2005), případová studie umožňuje podrobné zkoumání jednoho konkrétního případu prostřednictvím sběru velkého množství dat od jednoho či mála jedinců. Zjištěná data pak předkládají možnost lepšího porozumění jiným, obdobným případům. Tentýž autor pak vymezuje několik typů případových studií, s nimiž se můžeme v kvalitativním výzkumu setkat (2005):

1. *Osobní případová studie* – jde o detailní popis konkrétního aspektu u konkrétního jedince.
2. *Studie komunity* – v tomto případě se jedná o výzkum jedné či více komunit v rámci města (popř. výzkum celého města).
3. *Studium sociálních skupin* – zde provádíme výzkum jak v rámci malých (přicházejících do přímého kontaktu), tak velkých sociálních skupin.
4. *Studium organizací a institucí* – u tohoto typu případové studie je předmětem zkoumání např. škola či firma.

5. *Zkoumání událostí, rolí a vztahů* – v tomto případě je zkoumána konkrétní událost.

Pro účely mé práce jsem zvolila případovou studii sociální skupiny, konkrétně sebeobhajovací skupiny, jež bude ještě později blíže charakterizována.

Samotný sběr dat pak probíhal prostřednictvím zúčastněného pozorování, polostrukturovaných rozhovorů a analýzy dokumentů, jež se váží k organizaci aktivit skupiny.

O *zúčastněném pozorování* mluvíme v případě, kdy je pozorovatel přítomen v prostoru, ve kterém probíhají jím pozorované jevy – je tedy jejich součástí a přichází s nimi do určité interakce. Výzkumník-pozorovatel má tak šanci být přímým účastníkem určených jevů a lépe tak porozumět jednotlivým souvislostem. (Miovský, 2006)

Pozorování v případě tohoto výzkumu probíhalo během běžných setkání sebeobhajovací skupiny – konkrétně 5krát v 90 minutových intervalech. Jednotlivá setkání se pak v rámci pozorování uskutečnila v rozmezí 1 až 3 týdnů. První pozorování sloužilo ke stanovení oblastí, na něž bude dále zaměřena pozornost. Sebeobhájci věděli, že jsou pozorováni za účelem sběru dat pro výzkumné šetření (jednalo se tedy o otevřené zúčastněné pozorování).

Níže uvedené tabulky zobrazují pozorované oblasti a hodnotící škály u sebeobhájců (tab. 1) a u asistentů (tab. 2). Jedná se o autentické tabulky, jež byly při výzkumu použity pro záznam pozorovaných jevů.

Tabulka č. 1: Oblasti pozorování – sebeobhájci

Pozorované oblasti	Hodnotící škála		
Zapojuje se do diskuze	Zcela sám	Po vyzvání (asistenta, ostatních sebeobhájců)	Vůbec ne
Plní své úkoly	Zcela sám	Po vyzvání (asistenta, ostatních sebeobhájců)	Vůbec ne
Přichází s novými tématy/návrhy/nápady	Zcela sám	Po vyzvání (asistenta, ostatních sebeobhájců)	Vůbec ne
Ctí pravidla diskuze (nechá druhé domluvit)	Zcela sám	Po vyzvání (asistenta, ostatních sebeobhájců)	Vůbec ne
Ctí názory ostatních	Zcela sám	Po vyzvání (asistenta, ostatních sebeobhájců)	Vůbec ne
Umí si říct o pomoc	Zcela sám	Po vyzvání (asistenta, ostatních sebeobhájců)	Vůbec ne
Pomáhá druhým v diskuzi	Zcela sám	Po vyzvání (asistenta, ostatních sebeobhájců)	Vůbec ne

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka č. 2: Oblasti pozorování – asistenti

Pozorované oblasti	Hodnotící škála				
Vede diskuzi	stále	velmi často	často	občas	nikdy
Podněcuje diskuzi	stále	velmi často	často	občas	nikdy
Chválí sebeobhájce	stále	velmi často	často	občas	nikdy
Povzbuzuje sebeobhájce	stále	velmi často	často	občas	nikdy
Vnáší vlastní nápady/návrhy/zkušenosti	stále	velmi často	často	občas	nikdy
Upozorňuje sebeobhájce na případné nedodržování pravidel	stále	velmi často	často	občas	nikdy
Adekvátně reaguje na dotazy/potřeby sebeobhájců	stále	velmi často	často	občas	nikdy
Neadekvátně reaguje na dotazy/potřeby sebeobhájců	stále	velmi často	často	občas	nikdy

Zdroj: vlastní výzkum

Další metodou použitou v rámci výzkumu byl *polostrukurovaný rozhovor*. Ten je dle Miovského (2006) pravděpodobně nejpoužívanějším typem rozhovoru vůbec a vyžaduje přípravu tzv. jádra rozhovoru, tedy stanovení okruhu témat a otázek, na něž se během dotazování zaměříme. Tato podoba rozhovoru umožňuje v průběhu modifikovat pořadí otázek a případně klást otázky doplňující, jež nám mohou pomoci k zpřesnění odpovědí a ke zvýšení výtěžnosti rozhovoru (Miovský, 2006).

Rozhovory pro potřeby mého výzkumného šetření byly provedeny po ukončení pozorování. Data získaná v rámci pozorování doplnila a zpřesnila otázky kladené v rozhovorech. Dle povahy otázek byly rozhovory rozděleny do dvou částí – části vstupní (otázky obecné, jež měly za úkol zvláště navodit přátelskou atmosféru a získat

důvěru dotazovaného) a části hlavní (otázky konkrétní, jež měly přinést odpovědi na stanovené výzkumné otázky a přiblížit problematiku zkoumané oblasti).

Tabulka uvedená níže zachycuje okruhy otázek pokládaných sebeobhájčům během rozhovorů (tab. 3). Kompletní seznam otázek je uveden v příloze č. 3.

Tabulka č. 3: Okruhy otázek rozhovorů

Vstupní část	Aktuální nálada
	Zaměstnání/škola
Hlavní část	Sebeobhajování - osobní historie
	Spokojenost s účastí na sebeobhajování
	Vztahy s ostatními sebeobhájci/asistentkou
	Témata setkání
	Prosazování vlastního názoru v diskuzi
	Přijímání názoru druhého v diskuzi
	Vliv sebeobhajování na osobní život

Zdroj: vlastní výzkum

Poslední metoda sběru dat pro výzkumné šetření, tedy *analýza dokumentů*, proběhla formou studia předložených listin, které zachycovaly aktivity skupiny v průběhu posledních let. Jednalo se o prezenční listiny kurzů, seminářů a setkání organizovaných zkoumanou skupinou, zápisy z jejích setkání, podklady pro prezentaci skupiny na konferencích a seminářích a organizační materiály k celostátnímu projektu, jehož byla skupina také součástí. Dané dokumenty jsem dostala k dispozici od asistentky sebeobhajovací skupiny, která mi také opakovaně poskytla možnost studovat je v místě před samotnými setkáními. Získané údaje pak posloužily k vytvoření stručné charakteristiky sebeobhajovací skupiny, tedy její podoby a jejích aktivit.

4.4 Charakteristika výzkumného souboru

Za předmět výzkumného šetření jsem zvolila sebeobhajovací skupinu s víceletou tradicí, fungující v rámci organizace. Skupina se skládá ze 7 členů – 3 žen a 4 mužů ve věkovém rozmezí od 24 do 71 let. Součástí skupiny jsou též asistentka a dobrovolný asistent, kteří se účastní skupinových setkání a i jiných aktivit pořádaných skupinou.

Asistenti byli také zároveň součástí mého pozorování – sledovala jsem tedy i jejich aktivitu během setkání. Rozhovory pak probíhaly pouze se sebeobhájci. Výběr (a také první kontakt s výzkumným souborem) proběhl v červnu roku 2017 na konferenci s názvem Europe in Action 2017: O mých vztazích a přátelství, konané v Praze. Stalo se tak na základě vyslechnutých příspěvků. Tato skupina byla vybrána z důvodu již několikaletého fungování a též z důvodu rovnoměrného věkového i genderového rozložení.

Tabulka č. 4: Demografická data sebeobhajovací skupiny

Výzkumný soubor	
<i>Počet sebeobhájců</i>	7
<i>Počet žen sebeobhájkyň</i>	3
<i>Počet mužů sebeobhájců</i>	4
<i>Průměrný věk sebeobhájců</i>	39 let
<i>Průměrná délka účasti na sebeobhajování</i>	9,7 roku
<i>Zaměstnaní</i>	2
<i>Nezaměstnaní</i>	3
<i>Navštěvující školu</i>	1
<i>Důchodce/důchodkyně</i>	1
<i>Zkušenost jen z jedné sebeobhajovací skupiny</i>	6
<i>Zkušenost i z jiné sebeobhajovací skupiny</i>	1
<i>Počet asistentů sebeobhajovací skupiny</i>	2

Zdroj: vlastní výzkum

4.5 Charakteristika prostředí

Pozorování a následně i rozhovory probíhaly v ne příliš rozlehlé, ale příjemně působící místnosti, v jejímž středu byl umístěn stůl a kolem něho postaveny židle. K dispozici bylo promítací plátno a tabule s papíry a fixy, kterých sebeobhájci během svých setkání

hojně využívaly. Místnost nebyla příliš dobře přístupná dennímu světlu (pouze prostřednictvím malého okna v rohu), proto se musela dosvěcovat světlem umělým. V rohu místnosti stálo několik poliček s hrnečky, rychlovarnou konvicí či různými druhy nápojů, které si mohli sebeobhájci dle libosti kdykoliv vzít.

Výše popisovaná místnost je součástí starší, rozlehlé budovy, jejíž interiér je ale zrekonstruovaný a bezbariérový. V budově sídlí několik organizací.

4.6 Postup výzkumného šetření

Jak již bylo předesláno výše, první krok mého výzkumného šetření jsem učinila v červnu 2017, kdy jsem se nejprve prostřednictvím asistentky spojila se sebeobhajovací skupinou (tou skupinou, která byla dále výzkumným souborem), a dotázala se, zda by ze strany skupiny byl o účast na výzkumu zájem. Současně jsem, zatím pouze stručně, přiblížila povahu výzkumu a požadavky na účastníky. K opětovnému kontaktu pak došlo v září téhož roku, kdy jsme si s asistentkou zájem potvrdily a domluvily se na první schůzce, která proběhla následující měsíc. Na ní jsem účastníkům podrobněji popsala celý výzkum a předala jim komplexní informace - ústně i písemně ve snadno srozumitelné formě (příloha č. 1). Na tuto úvodní schůzku navazovalo setkání sebeobhájců, jenž pro mne znamenalo úvodní pozorování, a tedy stanovení oblastí, na něž následně budu soustředit pozornost.

V následujících 2 měsících pak v intervalu 1 až 3 týdnů probíhalo pozorování, a to během pravidelných setkání vybrané sebeobhajovací skupiny. V rámci 2 z těchto setkání jsem též dostala možnost prostudovat výše zmiňované dokumentace, pojící se k aktivitám a celkově činnosti sebeobhajovací skupiny. Analýza dokumentů a pozorování tedy probíhaly současně. Z dat získaných v rámci pozorování, které svou povahu posloužilo k určení, resp. zpřesnění dalšího směru výzkumu (v našem případě rozhovorů), jsem určila oblast, na kterou jsem se dále primárně zaměřila - oblast sociální interakce, resp. prosazování vlastních názorů a akceptace názorů druhých.

Během dvouměsíční přestávky, která mezi etapou pozorování a etapou rozhovorů nastala, jsem s účastníky výzkumu neztratila kontakt a s cílem vytvořit se sebeobhájci přátelský a na důvěře založený vztah jsem se zúčastnila Velkého dne sebeobhájců, který se uskutečnil 9. prosince 2017 v Praze a kterého se za účelem vzájemného sdílení

zkušeností zúčastnili sebeobhájci ze 3 sebeobhajovacích skupin působících v České republice.

Na konci měsíce ledna 2018 jsem se se sebeobhájci domluvila na organizaci dalšího průběhu a zároveň jsem předala k podpisu informované souhlasy ve snadno srozumitelné formě (příloha č. 2), a to těm, kteří souhlasili s účastí na rozhovorech (v tomto případě se jednalo o všech 7 sebeobhájců). Během následujícího měsíce pak proběhly samotné rozhovory, trvající v průměru 15 minut, a to v místnosti určené pro setkávání sebeobhájců vždy před či po setkání v rozmezí 3 týdnů. Byl z nich pro potřeby výzkumu pořizován zvukový záznam, s čímž byli před samotným začátkem rozhovoru dotazovaní obeznámeni.

Na závěr celého výzkumného šetření, tedy v den posledních rozhovorů, jsem všem účastníkům poděkovala za jejich čas a ochotu.

4.7 Etika výzkumu

S informacemi získanými od účastníků výzkumu jsem zacházela tak, aby nemohlo dojít k jejich případnému spojení s konkrétní osobou, tedy aby byla zachována anonymita všech zúčastněných. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla k práci nepřikládat přepisy provedených rozhovorů. Jsem si vědoma toho, že i nepřímé informace obsažené ve výpovědích či způsob vyjadřování by mohly případného čtenáře, který se v oblasti sebeobhajování pohybuje a se sebeobhajovacími skupinami se zná, přivést ke konkrétnímu člověku. Ze stejného důvodu též v práci neuvádím název skupiny.

Účastníci byli dále komplexně seznámeni se všemi okolnostmi a požadavky, které vyplývaly z jejich participace na výzkumu, a to formou ústní i písemnou, prostřednictvím již výše zmiňovaného dokumentu (příloha č. 1). Tuto skutečnost pak účastníci rozhovorů stvrdili svým podpisem též přiloženého informovaného souhlasu (příloha č. 2). Dotazy vznesené ze strany zúčastněných byly vždy ochotně a co nejsrozumitelněji zodpovězeny.

Všechny části výzkumu probíhaly v prostředí, které zúčastnění dobře znali a ve kterém se dle svých vlastních slov cítili dobře. Po celou dobu jsem se snažila navozovat přátelskou atmosféru. S účastníky jsem trávila čas v přirozeném rozhovoru před i po setkáních. Nad rámec výzkumu jsem se též účastnila Velkého dne

sebeobhájci, a to nejen pro obohacení vlastních vědomostí, ale také pro obohacení vztahu mezi mnou a sebeobhájci.

Poděkování na samotný závěr výzkumného šetření proběhlo nejen formou ústní, ale též formou drobné pozornosti pro každého sebeobhájce i oba asistenty.

5 Výsledky výzkumného šetření

5.1 Sebeobhajovací skupina – analýza dokumentů

Sebeobhajovací skupina funguje jako skupina divizní, tedy v rámci organizace – a to konkrétně v rámci Společnosti pro podporu lidí s mentálním postižením, která v roce 2019 oslaví 50 let od svého vzniku a která působí ve 13 krajích České republiky. Skupina se schází od roku 2003, ale tradice sebeobhajování má ve zmiňované organizaci hlubší kořeny. Dokladem toho je publikace Wagnerové (2002) s názvem Několik vět o SPMP ČR, ve které je uvedeno, že v roce 2002 bylo mezi klienty 44 sebeobhájců. Tvořili tak 9,5 % z celkové klientely organizace.

Skupina svou činnost zahájila uspořádáním konference Můj život, která se konala na půdě Poslanecké sněmovny, a při této příležitosti přijala deklaraci, ve které byly zachyceny hlavní myšlenky a cíle:

1. vzdělávat se,
2. být svéprávní,
3. získat zaměstnání,
4. dosáhnout samostatnosti,
5. nežít v osamění.

V roce svého vzniku měla skupina 4 členy, kteří se scházeli jednou měsíčně na rozličných místech - v sídlech organizací, které jim propůjčily své prostory. Setkání vždy jeden ze sebeobhájců moderoval, druhý pak zapisoval. Úkolem moderátora bylo zvláště dohlížet na to, aby se sebeobhájci drželi tématu a aby se ke slovu dostal každý z nich. Role asistentů spočívala v poskytnutí pomoci pouze v případě potřeby či prosby ze strany sebeobhájců.

V současné době do skupiny docházejí pouze 2 ze zakládajících členů, početně se ale skupina v průběhu let rozrostla. V roce 2009 měla 5 členů, během roku 2013 pak 7 i 8. V době našeho šetření byla skupina sedmičlenná, v současnosti ale na setkání pravidelně dochází nový zájemce o sebeobhajování.

Skupina se pravidelně účastní mnoha konferencí (ve Finsku, Chorvatsku i v České republice), seminářů a setkání různého druhu (s rodiči, odborníky, ostatními sebeobhájci), jež v mnoha případech také sama organizuje či se na jejich organizaci

podílí. Posledním takovým setkáním, jehož účastníkem a zároveň pořadatelem se skupina stala, byl Velký den sebeobhájců, který se konal 9. prosince 2017 za účasti sebeobhájců a asistentů z Prahy, Brna, Chrudimi a Čáslavi.

Mnohé z výše zmiňovaných událostí byly věnovány Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením, vydané Organizací spojených národů. Probíhaly v letech 2009 a 2010 a sebeobhájci na nich měli možnost tomuto dokumentu lépe porozumět a pochopit jeho hlavní smysl a cíl. Tématu Úmluvy byla zasvěcena např. konference Europe in Action: Můj život probíhající ve Finsku, seminář pro sebeobhájce z celé republiky pořádaný v Praze nebo víkendové setkání, jehož se aktivně zúčastnili sebeobhájci z České i Slovenské republiky.

Za zmínku stojí též projekt Společnosti pro podporu lidí s mentálním postižením, jehož byla skupina v letech 2013 a 2014 součástí. Nesl název Jdeme dál! a měl za cíl šířit myšlenku sebeobhajování (ať už mezi lidmi s mentálním postižením, tak jejich rodiči) a podporovat jak činnost skupin již fungujících, tak vznik zcela nových. V rámci tohoto projektu probíhalo mnoho setkání a seminářů, např. s rodiči, se sebeobhájci či s odborníky. Společnost také uspořádala kurz prezentačních dovedností, na kterém si sebeobhájci osvojili základní kompetence k proslovu na veřejnosti. V neposlední řadě pak skupina vytvořila 2 krátká videa, která měla za cíl představit veřejnosti podstatu sebeobhajování - jedno z nich se věnovalo sebeobhajování jako takovému a zobrazovalo, jak to vypadá, když skupina přijímá nového člena, druhé video pak zachycovalo pohled sebeobhájců na prezidentské volby, jako na (v té době) velmi aktuální téma.

A právě slovo téma je v životě sebeobhajovací skupiny klíčovým pojmem. Každé její setkání je totiž nějakému tématu zasvěceno. Sebeobhájci se tak již věnovali ku příkladu problematice svéprávnosti, občanských průkazů a průkazů ZTP, problematice vztahů partnerských i přátelských či diskutovali o oblasti bydlení a zaměstnání a o všech problémech, které člověka s mentálním postižením mohou v této souvislosti potkat. Dotkli se i témat méně specifických, jako je např. oblast sportu či kultury.

Činnost skupiny a chování sebeobhájců podléhá určitým pravidlům, jež si vytvořili a stanovili samotní členové:

1. Chodit na setkání včas. V případě zpoždění se omluvit a v případě nepřítomnosti se omluvit dopředu.
2. Neskákat druhému do řeči.
3. Nehádat se.
4. V případě jakýchkoliv nejasností se zeptat.
5. Držet se v diskuzi pouze jednoho tématu.
6. Chovat se k druhým slušně.
7. Uchazeč o místo ve skupině se musí nejprve představit a vyzkoušet si účastí na 3 setkáních, zda by měl o sebeobhajování skutečný zájem. Pokud dodržuje pravidla, skupina po oněch třech setkáních rozhodne prostřednictvím hlasování, zda chce nového člena přijmout.
8. Pokud chce někdo ze skupiny odejít, musí uvést důvod. Skupina může též někoho ze členů vyloučit, a to prostřednictvím hlasování v případě opakovaného porušování pravidel - konkrétně v situaci, kdy se sebeobhájce dopustí již potřetí hrubého porušení.

V současné době se skupina schází jednou týdně na dobu 90 minut v prostorách své domovské organizace. Kromě samotných sebeobhájců se jednotlivých setkání účastní též asistentka s dobrovolným asistentem.

5.2 Průběh setkání skupiny – výsledky pozorování

Jak jsem již předeslala, skupina se schází pravidelně, a to každý týden na dobu 90 minut. Prvních 15 minut tráví sebeobhájci v místnosti sami, poté pověřený člen skupiny dojde pro asistenty. Po jejich příchodu jiný určený sebeobhájce zahájí setkání. Následně členové vyřídí případné omluvy nepřítomných sebeobhájců a dále se věnují konkrétnímu tématu ve vzájemné diskuzi. Po uplynutí 45 minut vyhlásí pověřený člen přestávku a sebeobhájci hlasováním rozhodnou o její délce (10 či 15 minut). Po skončení pauzy pak ve zbývajícím čase dále diskutují. Když vyprší vymezený čas, pověřený sebeobhájce tuto skutečnost ohlásí a druhý se pak slovně rozloučí.

Takto probíhala i setkání, kterých jsem se v rámci pozorování účastnila já.

Jak plyne z výše uvedeného, konkrétní povinnosti a činnosti (jinými slovy úkoly), které je potřeba během setkání splnit, jsou mezi některé sebeobhájce rozděleny. Jeden ze členů má za úkol hlídat čas (chodí na začátku setkání pro asistenty, ohlašuje

přestávku a konec setkání) a spolu s asistentkou také přijímá omluvy. Další sebeobhájce pak setkání zahajuje a ostatní členy slovně vítá. Jiná sebeobhájkyne naopak setkání ukončuje a s ostatními se loučí. Jedná se tedy přesně o 3 členy, kteří jsou na každém setkání pověřeni stejným úkolem a jeho vykonáváním tak přispívají k plynulosti celého setkání. Tyto *povinnosti* vybraní sebeobhájci během mého pozorování plnili, většina z nich zcela samostatně. Pouze jedna členka potřebovala ke splnění vyzvat od ostatních. Zbylí sebeobhájci (přesně 4) neměli zadaný žádný úkol a nebyla u nich tedy v této souvislosti pozorována žádná aktivita, resp. samostatnost.

Hlavní část celého setkání tvořila diskuze. Do té byli všichni sebeobhájci *schopni zapojit se* samostatně - u jednoho z nich byla ale také vyzorována potřeba vyzvání od asistentky a další se ve 3 ze 4 případů diskuze vůbec nezúčastnil.

Asistentka v diskuzi zaujímala hlavní roli - po celý čas mého pozorování ji vedla a podněcovala. Adekvátním způsobem těž reagovala na dotazy a potřeby sebeobhájců, a to v diskuzi i mimo ni. Členy skupiny povzbuzovala a chválila, zasahovala i v případě porušování pravidel. (Nejčastěji sebeobhájci nedodržovali pravidlo 2. - „neskákat druhému do řeči“.) Do diskuze ale také stále, resp. velmi často přispívala vlastními nápady či zkušenostmi.

Dobrovolný asistent se oproti asistentce zapojoval do setkání méně. Vedení diskuze se nikdy neujal, ale často ji podněcoval. Uměl vhodně reagovat na dotazy a potřeby sebeobhájců, avšak během setkání je nikdy nechválil ani nepovzbuzoval. Na porušování pravidel občas sebeobhájce upozornil a ve stejné míře také přicházel s vlastními nápady či zkušenostmi.

Kromě již výše zmiňované schopnosti (míry) zapojování se do společné diskuze a plnění zadaných úkolů jsem u sebeobhájců během jejich setkání sledovala i jiné aspekty. Jako další uvádím *pomoc druhým v diskuzi*. Během pozorování byli 3 členové skupiny schopni pomáhat ostatním, a to zcela samostatně, zatímco zbylí 4 členové tuto schopnost nevykazovali a ostatním nijak nepomáhali.

Dále jsem sledovala, zda si sebeobhájci naopak *umějí o pomoc říci*. Prosbu o pomoc dokázali samostatně (tedy bez potřeby vyzvání či cíleného dotazu) vyjádřit všichni sebeobhájci.

Další sledovanou oblastí byla schopnost sebeobhájců dodržovat, resp. *ctít pravidla diskuze*. Většina členů pravidla diskuze ctí – ať už samostatně či po vyzvání. Pouze jeden z nich tato pravidla nedodržel vůbec.

S předchozí oblastí pak souvisí následující – sledovala jsem, jestli sebeobhájci přijímají a *ctí názory druhých*. V tomto případě většina z nich názory druhých ctí (samostatně i po vyzvání), pouze jeden člen jiné názory vůbec nepřijímal (jedná se o stejného sebeobhájce, který jako jediný nectil pravidla diskuze).

Posledním aspektem, na nějž jsem se při pozorování zaměřila, bylo *přispívání do diskuze novými nápady, návrhy či tématy*. V této oblasti schopnost samostatnosti prokázali všichni sebeobhájci, u jednoho z nich jsem ale také upozorovala situaci, kdy s vlastním nápadem přišel až po vyzvání asistentky.

Souhrnně lze říci, že největší míru samostatnosti sebeobhájci projevovali v zúčastňování se diskuze, resp. zapojování se do ní. Naopak nejméně se angažovali v pomoci druhým v rámci společné diskuze. V níže přiložené tabulce jsem toto hledisko zohlednila a pozorované oblasti dle něj seřadila (tab. 4):

Tabulka č. 5: Míra samostatnosti sebeobhájců v oblastech pozorování

Míra samostatnosti (1. - nejvyšší; 7. - nejnižší)	Pozorované oblasti
1.	Zapojuje se do diskuze
2.	Umí si říct o pomoc
3.	Ctí názory ostatních
4.	Ctí pravidla diskuze
5.	Přichází s novými návrhy/nápady/tématy
6.	Plní své úkoly
7.	Pomáhá druhým v diskuzi

Zdroj: vlastní výzkum

Schopnost samostatného projevu ve všech určených oblastech pak prokázali pouze 2 sebeobhájci.

5.3 Analýza rozhovorů

Nejčastěji se dotazovaní o možnosti sebeobhajování dozvěděli od odborníků (od svých asistentů, od pracovníků navštěvovaného zařízení a také od doc. Šišky, který se v České republice oblastí sebeobhajování nejvíce zabývá). Dále pak tuto informaci dostali od svých kamarádů, také sebeobhájců (příp. zájemců o sebeobhajování), a od rodiče (v případě jednoho dotazovaného, jemuž tuto informaci předal otec). Níže uvádím některé odpovědi:

Sebeobhájkyň č. 6: *„To mně řekli na [název organizace], u nás z [název organizace], že to existuje. Tak jsem se sem přišla podívat, no a řekla jsem o sobě, kde pracuju a to.“*

Sebeobhájce č. 7: *„No, tak to jsem se dozvěděl jako potom, co už nám chodily jako různé letáčky, různé papírky a hlavně se to dozvěděl tatínek.“*

Sebeobhájkyň č. 5: *„Já jsem se o tom dozvěděla vlastně tak, že na té služební cestě v tom Německu kamarádka řekla, že to ta jedna pani vede ty sebeobhájce, a že by jí to taky zajímalo jako mě. No a my jsme jakoby si sedly vedle té pani jako blíž, jako, my měly sedět jako uprostřed, a pak jsme se jí jako na to obě zeptaly a já jsem tam potom začala po nějaký době chodit.“*

Na setkáních skupiny se všem dotazovaným líbí. Téměř všichni se pak shodují na tom, že nejlepší na všem je dozvídat se nové informace. To uvedli všichni kromě jedné sebeobhájkyň, která zmínila jako nejlepší skutečnost, že může být mezi lidmi. Jako další příklady toho, co se jim na setkáních líbí, uváděli sebeobhájci diskutování nad různými tématy, dobrou partu lidí ve skupině, promítání videí v rámci setkání a také přítomnost asistentů. Níže opět dokládám vybrané odpovědi sebeobhájců:

Sebeobhájce č. 4: *„Líbí se mi ty témata, jak nám asistentka říká.“*

Sebeobhájkyň č. 5: *„Mně se na tom líbí jakoby, že... že je tady prima parta, že se tady můžem učit nové věci.“*

Sebeobhájce č. 7: *„No, jak si tu různě povídáme o těch různých věcech, třeba i vo těch volbách a tak podobně.“*

Sebeobhájkyň č. 6: „*Nejvíc... třeba to promítání, jak si tady povídáme a... i s asistentkou a s tím asistentem je to dobrý.*”

Všichni sebeobhájci si navzájem rozumějí a jejich vztahy jsou dobré, ale ne každý by ostatní označil jako své kamarády. Většina takto na ostatní členy skupiny nahlíží, ale 2 dotazovaní toto označení odmítli. Jeden z nich by použil spíše slovo kolegové a druhý ostatní nevnímá jako kamarády z toho důvodu, že bydlí každý někde jinde.

Taktéž s asistentkou si všichni sebeobhájci rozumějí a shodně uvádějí, že jim na setkáních pomáhá. Dokladem toho jsou např. tyto výpovědi:

Sebeobhájce č. 1: „*No, asistentka nám pomáhá. A jako, když si s něčím nevíme rady, tak vždycky nám pomůže.*”

Sebeobhájkyň č. 3: „*Pomáhá. Když si jí poprosíme, tak pomáhá.*”

Sebeobhájce č. 4: „*Když si nevim s něčím rady, tak se jí zeptám třeba.*”

Ovšem v odpovědích na otázku, zda by dokázali fungovat i bez ní, se rozcházejí. Většina si myslí, že by setkání bez její přítomnosti nefungovalo, jeden sebeobhájce ale v absenci asistentky problém nevidí, další si pak takovou situaci vůbec neumí představit a nedokáže odpovědět. Zde jsou některé odpovědi dotazovaných na otázku, jak by podle nich setkání bez asistentky probíhalo:

Sebeobhájkyň č. 3: „*Mám pocit... (smích), že nijak. Že bysme se tu bavili a nic nedělali.*”

Sebeobhájce č. 7: „*No, tak to by bylo špatný.*”

Sebeobhájce č. 4: „*Dyž je nemocná, tak to probíhá bez ní a funguje to tak, že buď je asistentka jiná anebo jsme sami. Chvilku jsme sami a jdeme třeba dřív domu. V půl šestý.*”

Každé setkání je věnováno nějakému tématu. Mezi ta nejzajímavější, která byla do současné chvíle probírána, sami sebeobhájci řadí např. volby (o těch sebeobhájce v době rozhovorů diskutovali), otázku migrace, průkazky ZTP, oblast zaměstnání, svéprávnost, válku, bulvár či sekty. S návrhem na téma k diskusi někdy přišli téměř všichni sebeobhájci, pouze jedna členka nikdy žádné téma nepřinesla. Z těch, kteří svým návrhem do diskuze přispěli, má pak jedna sebeobhájkyň zkušenost

s odmítnutím tématu ze strany ostatních. K této situaci ale došlo pouze jednou, sama dotazovaná možnou příčinu zamítnutí vidí v tom, že ostatní s daným tématem neměli žádné zkušenosti. Níže uvádím část její výpovědi:

Sebeobhájkyň č. 5: „No, mně se jednou stalo, že jsme si jakoby v září třeba vyprávěli něco o létě, je pravda, že já jsem jakoby chtěla něco dělat. A oni mi na to řekli, že prostě ne... Ale to oni mi vůbec neodpověděli. To mi odpověděla jenom asistentka. Proto se mi to zdálo bejt právě jako takový divný... Cítila jsem se trošku špatně, protože jsem moc nevěděla, co se děje, no.”

Na následujících setkáních by se sebeobhájci rádi věnovali např. zákonům, oblasti komunikace, lidské společnosti či nepředvídatelným situacím, které nás mohou v životě potkat.

Během diskuze je žádoucí, aby sebeobhájci vyjadřovali svůj názor a přicházeli s vlastními nápady. S vyslovováním vlastního názoru většina sebeobhájců problém nemá. Jeden sebeobhájce ale uvedl, že není příliš komunikativní a to, co si myslí, s ostatními nesdílí, druhý sebeobhájce se pak dle svých slov k diskusi vyjadřuje dle situace, tedy jen pokud se to hodí a pokud si to může k danému člověku dovolit. Výše uvedené dokládám některými odpověďmi:

Sebeobhájce č. 2: „Jak kdy. Jestli se to zrovna ten den hodí... Spíš takový ty věci třeba, jestli si třeba můžu věci dovolit některý.”

Sebeobhájce č. 4: „Já jsem takovej nemluvně. Já moc s lidma neumím komunikovat... Neumím to. Já měl s tím jednou problémy ve škole, když jsem dřív ještě chodil, tak jsem tam měl problémy s lidma komunikovat.”

Na oblast vyjadřování vlastního názoru navazuje případná obava z jeho vyslovení, kterou mohou dotazovaní pociťovat, i když jej sdílejí. Sebeobhájkyň, která uvedla, že s ostatními běžně sdílí to, co si myslí, v tomto případě vypověděla, že se někdy svůj názor vyslovit bojí - záleží dle jejích slov na situaci. U ostatních sebeobhájců se odpovědi v uvedených dvou oblastech významově shodovaly - ti, kteří svůj názor vyslovují, se zároveň nebojí a naopak.

V této souvislosti jsem také zjišťovala, zda sebeobhájci považují za důležité, aby ostatní znali jejich názor a věděli o něm. Téměř všichni dotazovaní uvedli, že to důležité je, pouze jeden z nich to za důležité nepovažuje (tentýž sebeobhájce, jenž dle svých slov své názory nevyjadřuje). Pro přiblížení uvádím i v tomto případě několik výpovědí:

Sebeobhájkyň č. 5: *„Jo, je. Ona se nás i asistentka někdy na to ptá. Když třeba moc nemluvíme, tak ona se nás ptá hodně.“*

Sebeobhájkyň č. 6: *„Je, je to důležité. Aby věděli i ostatní, no.“*

Naopak názor ostatních dle výpovědí zajímá všechny sebeobhájce.

Dále jsem své otázky zaměřila na průběh diskuzí - zda se jedná o poklidné povídání, či zda někdy došlo či opakovaně dochází k hádce. V tomto bodě se odpovědi dotazovaných zcela rozcházejí. 3 ze sebeobhájců uvedli, že se někdy hádají, 4 pak tvrdili, že k tomu nikdy nedošlo. Z těch, kteří mluvili o hádce, ji pak pouze jeden označil za silnější, během níž se do sebe (dle jeho vlastních slov) sebeobhájci navzájem pustili (to se ale již nestává) - ostatní se shodují, že hádka nikdy neprobíhala nijak intenzivně a vždy se jednalo o pouhou výměnu názorů. Jako řešení podobných slovních nedorozumění 2 z dotazovaných zmínili hlasování, které je dle jejich slov nedílnou součástí setkání skupiny a členové jej využívají nejen při řešení drobných hádek, ale také při výběru tématu. Zde je několik odpovědí dotazovaných:

Sebeobhájce č. 1: *„Už jsme se tady několikrát hádali... Jenom výměna názorů, ale bez žádné příčiny. Třeba jsme něco mysleli, no a ten myslel tamto, já jsem třeba něco jinýho. Tak jsme se vždycky shodli, co je to, aby každý řekl svůj názor. Pokud von s tím nesouhlasí, tak třeba hlasujeme taky.“*

Sebeobhájce č. 2: *„Někdy určitě jo... Pustili. To ještě žil jeden sebeobhájce a ten furt na mě něco měl. Když měl blbou náladu, tak měl depresi, tak prostě někdy dělal kraviny... Jo a od té doby co umřel a od té doby, co nastoupila naše asistentka, tak už se to nestává.“*

Sebeobhájce č. 4: *„Ne, nikdy se to nestalo a konflikty nebyly žádný.“*

Sebeobhájkyň č. 5: *„No, ono by se jako nedalo říct, že my se hádáme, ale ono spíš jakoby někdy dojde k tomu, že jako máme odlišný názor“*

a nemůžeme se třeba na něčem shodnout, takže musí proběhnout nějaký jakoby hlasování a musí se to jakoby někdo shodnout, no.”

Na závěr dotazování popisovali, v jakých oblastech života jim účast na setkáních sebeobhajovací skupiny pomohla. Nejvíce se shodovali na tom, že se díky sebeobhajování dozvěděli mnoho nových informací, že se naučili lépe o sebe postarat a tím pádem se osamostatnit, že se posunuli v komunikaci s lidmi mimo skupinu a také, že se teď lépe seznamují s novými lidmi. Dále samostatně uváděli, že se změnil pohled druhých na ně samé, že se naučili hospodařit s volným časem, že již dokáží v případě potřeby říci ne či že díky sebeobhajovací skupině dospěli. Přikládám některé ze zaznamenaných výpovědí:

Sebeobhájce č. 1: *„No, mně to sebeobhajování pomohlo, protože jsem se dozvěděl hodně nových věcí. Třeba, že nebát se mluvit otevřeně.”*

Sebeobhájce č. 2: *„V některých věcech vím, že to pomohlo... Třeba s téma volbama. Že jsem si zase zvyknul na Zemana.”*

Sebeobhájkyň č. 5: *„No, já se jako pořád bojím jakoby trochu mluvit na veřejnosti a pořád mám z toho trochu trému a pořád se stydim. A řekla bych, že je to jako o hodně lepší než dřív.”*

Sebeobhájkyň č. 6: *„No, že mám hodně tý náplně, že nemusím být jako doma... Já jako potřebuju mezi lidmi. Tak jsem ráda, že je to sebeobhajování.”*

Sebeobhájce č. 7: *„No, že už jsem teď trochu vyzrálejší. Už jsem teď jakoby vyzrálejší... No, tak rád se bavím s ostatníma a jde mi to lepší.”*

5.4 Shrnutí výsledků výzkumného šetření

V rámci *analýzy dokumentů* bylo odhaleno, že se sebeobhajovací skupina setkává již bezmála 20 let (dle záznamů konkrétně 16). V současnosti má 7 členů, ale momentálně na setkání dochází nový zájemce. Sebeobhájci se scházejí pravidelně každý týden na dobu 90 minut. Skupina má za sebou účast na mnoha konferencích, seminářích či setkáních – a to na setkáních s rodiči lidí s mentálním postižením, ale i s odborníky, kteří se lidem s mentálním postižením profesně věnují a vytvářejí pro ně nabídku služeb. Mnohé z těchto akcí také sama pořádala, či se na jejich organizaci podílela.

Témata, jimž se sebeobhájci v průběhu let věnovali, patří do rozličných oblastí – např. problematika svéprávnosti, mezilidských vztahů, bydlení, sportu či kultury. Pro svá setkání si sebeobhájci sami stanovili závazná pravidla, jejichž nedodržování může vést až k vyloučení ze skupiny.

Z výsledků *pozorování* vyšla současná podoba toho, jak setkání sebeobhajovací skupiny probíhá a jak se jednotliví členové a asistenti na průběhu angažují. Prvních 15 minut tráví sebeobhájci sami, po zbylý čas pak setkání probíhá za přítomnosti asistentů (kromě krátké přestávky). V rámci setkání je několik členů skupiny pověřeno úkoly, které přispívají ke snazšímu průběhu. Tyto úkoly sebeobhájci plní. Hlavní část setkání tvoří diskuze, kterou po celou dobu vede asistentka a do které jsou všichni sebeobhájci schopni se samostatně zapojit. (V oblasti zapojování se do diskuze sebeobhájci během mého pozorování prokázali největší míru samostatnosti, naopak nejmenší míru samostatnosti jsem vysledovala při pomoci druhým v diskuzi, které 4 sebeobhájci vůbec nebyli schopni.) Každý z nich si umí říci o pomoc. S vlastními návrhy a nápady do diskuze přispívají všichni, včetně obou asistentů. Pravidla diskuze pak většina sebeobhájců ctí, stejně jako názory ostatních. Pouze jeden z nich není schopen pravidla diskuze ani názory druhých přijímat.

Souhrnně lze říci, že hlavním aspektem, na který jsem se u pozorování sebeobhájců zaměřila, byla samostatnost. Tu ve všech sledovaných oblastech prokázali pouze 2 sebeobhájci.

Co se týče aktivity asistentů, dobrovolný asistent se v porovnání s asistentkou do průběhu setkání zapojuje méně. Např. se nikdy neujímá diskuze a na rozdíl od své kolegyně sebeobhájce nikdy nechválí ani nepovzbuzuje. Oba asistenti ale mají společné přispívání do diskuze vlastními nápady. Také oba podněcují diskuzi a umějí adekvátně reagovat na potřeby a dotazy sebeobhájců. Ve všech zmíněných oblastech je ale asistentka oproti svému kolegovi aktivnější.

Z analýzy *rozhovorů* vyšlo, že všichni dotazovaní mají se sebeobhajováním několikaletou zkušenost. O jeho existenci se dozvěděli od odborníků, od svých kamarádů a od rodiče. Všem sebeobhájcem se na setkáních líbí, jako to nejlepší pak nejčastěji uvádějí získávání nových informací.

Mezi sebou si dotazovaní rozumějí, a to nejen ve vztazích navzájem, ale i ve vztahu k asistentce. Ta jim dle jejich slov pomáhá, většina se též shoduje na tom, že by bez ní na setkáních nebyli schopni fungovat.

Mezi nejzajímavější témata, která byla doposud skupinou probírána, sami sebeobhájci řadí např. volby, otázku migrace, průkazky ZTP, svéprávnost či bulvár. Do budoucna by se rádi věnovali např. zákonům, komunikaci nebo lidské společnosti.

V rámci hlavní části setkání, tedy v rámci diskuze, většina dotazovaných běžně a bez obav vyjadřuje svůj názor. Většina též považuje za důležité, aby ostatní o jejich názoru věděli a znali ho. Zájem o názor druhého pak mají všichni sebeobhájci.

Největší a zároveň pozitivní dopady své účasti v sebeobhajovací skupině sami sebeobhájci pocítují nejvíce v oblasti informovanosti, v oblasti péče o vlastní osobu, komunikace a seznamování.

Některé oblasti zkoumané *v rámci pozorování a rozhovorů* byly zaměřeny na stejné či podobné aspekty. Ne ve všech jsem ale dospěla ke shodným výsledkům.

Příkladem toho mohou být tyto oblasti: zapojování se do diskuze (v rámci pozorování) a vyslovování vlastního názoru v diskuzi (v rámci rozhovorů). Pozorováním bylo odhaleno, že do diskuze jsou všichni schopni se zapojit, a to samostatně. V rámci rozhovorů jsem pak zjistila, že většina svůj názor vyjadřuje. Jeden ze sebeobhájců s tím ale problém má a své postoje druhým nesděljuje, druhý pak sdílí své myšlenky pouze v situaci, ve které si to může dovolit. Toto zjištění je ovšem v rozporu s výsledky pozorování, během něhož se tyto konkrétní sebeobhájci diskuze účastnili, a to jak samostatně, tak (v případě jednoho z nich) i po vyzvání asistentkou. Další sebeobhájce, který se v rámci pozorování ve 3 ze 4 případů diskuze neúčastnil, v rozhovoru uvedl, že své myšlenky sděluje zcela bez obav a bez problému.

Dalšími splývajícími oblastmi mohou být přispívání do diskuze novými nápady a tématy, zkoumané v rámci pozorování, a navrhování tématu k delší diskuzi, zkoumané v rámci rozhovorů. Nutno ovšem podotknout, že první jmenovaná oblast, jež byla předmětem pozorování, má ve své podstatě širší význam – sledovala jsem hlavně to, zda sebeobhájci přicházejí s nápady v rámci aktuální diskuze, tedy zda navrhují řešení aktuální situace, další průběh setkání či zda vlastními příspěvky podněcují diskuzi. V této souvislosti jsem dospěla k závěru, že tímto způsobem se dokáží v diskuzi

samostatně projevovat všichni sebeobhájci. U jednoho z nich jsem ale také upozorovala situaci, kdy k vyslovení svého nápadu potřeboval vyzvat od asistentky. Co se týče oblasti zkoumané v rozhovorech, zde jsem dospěla ke zjištění, že s tématem k diskusi přišli téměř všichni - kromě jedné sebeobhájky. Pokud mám tato zjištění shrnout, konstatuji, že do probíhající diskuze přispívají vlastními podněty všichni sebeobhájci. Pokud jde o návrhy obecných témat k dlouhodobému diskutování, zde se většina (kromě jedné sebeobhájky) angažuje.

Dalšími oblastmi, které byly svou podstatou zaměřeny na podobné aspekty, byly přijímání názorů druhých (v rámci pozorování) a zájem o názor druhých (v rámci rozhovorů). Výsledky z těchto dvou okruhů si ale svým obsahem neodporují, spíše se doplňují. V rámci pozorování bylo zjištěno, že kromě jednoho člena jsou všichni sebeobhájci ze sledované skupiny schopni názory druhých ctít. Při rozhovorech pak bylo odhaleno, že zájem o to, aby ostatní své názory sdíleli, mají všichni sebeobhájci. Zájem o vyslovení postojů druhého člověka mají tedy všichni, ale ne všichni jsou schopni vyslechnuté názory přijmout a akceptovat.

Výsledky, k nimž jsem během svého výzkumného šetření dospěla, níže *zhodnotím v rámci stanovených výzkumných otázek* a následně i *ve vztahu k výzkumnému cíli* mé práce.

VO₁ : Jakým způsobem se sebeobhájci o sebeobhajování dozvěděli?

Z výsledku výzkumného šetření plyne, že se sebeobhájci o sebeobhajování dozvěděli třemi způsoby. Nejčastěji informaci o jeho existenci získali od odborníka, dále od svého kamaráda (sebeobhájce či zájemce o sebeobhajování) a v jednom případě též od svého rodiče.

VO₂ : Jak sebeobhájci v diskusi vyjadřují své názory?

Většina sebeobhájců svůj názor vyjadřuje samostatně (bez potřeby vyzvání od druhých) a bez obav z reakce ostatních.

VO₃ : Jak sebeobhájci v diskusi přijímají názory ostatních?

Všichni sebeobhájci mají zájem o to, aby ostatní vyjadřovali své názory. Ne všichni jsou ale schopni tyto názory bez problému přijímat a ctít je - většina ale názory druhých akceptuje.

VO₄: Jaké dopady má účast v sebeobhajovací skupině na život sebeobhájce?

Sebeobhajování má na život sebeobhájců pozitivní dopad. Všichni popisují změny v oblasti sociální interakce, dále se někteří zmiňují o větší informovanosti, o pozitivním vlivu na jejich osobnost a o zisku rozhodovacích kompetencí v rámci vlastního života.

Cílem mé práce bylo objasnit podstatu fungování vybrané sebeobhajovací skupiny v ČR a ozřejmit, jaké dopady má účast v sebeobhajovacích skupinách na život sebeobhájce.

Podstata fungování mnou zkoumané skupiny byla objasněna v rámci analýzy dokumentů, v rámci pozorování a také v rámci rozhovorů, konkrétně prostřednictvím otázek zaměřených na osobní historii sebeobhájců, spokojenost s účastí ve skupině, vzájemné vztahy mezi členy skupiny, témata setkání a prosazování a přijímání názorů v diskuzi. Dopady účasti v sebeobhajovacích skupinách na život sebeobhájce pak byly ozřejměny prostřednictvím rozhovorů, konkrétně prostřednictvím závěrečné otázky zjišťující vliv sebeobhajování na životy sebeobhájců.

6 Diskuze

Má bakalářská práce se zabývá vybranou českou sebeobhajovací skupinou a jejím fungováním. Cílem práce bylo objasnit podstatu fungování vybrané sebeobhajovací skupiny v České republice a ozřejmit, jaké dopady má účast v sebeobhajovacích skupinách na život sebeobhájce. K výběru zkoumané sebeobhajovací skupiny došlo na mezinárodní konferenci s názvem Europe in Action 2017: O mých vztazích a přátelství, a to na základě vyslechnutých příspěvků. Za výzkumný soubor byla zvolena sebeobhajovací skupina divizní - skupina fungující v rámci organizace. Již při prvním kontaktu s organizací a následně s asistentkou skupiny jsem se setkala s velkou ochotou a zájmem o spolupráci na mém výzkumu, které trvaly až do ukončení výzkumného šetření.

Výzkum nejprve probíhal prostřednictvím pozorování, během něhož jsem měla možnost sledovat běžná setkání skupiny a zjistit tak způsob a míru účasti jednotlivých sebeobhájců i asistentů. Příležitost sledovat práci členů skupiny a být tak pravidelně součástí jejich setkání mi pomohla zvláště v navázování přátelských vztahů se sebeobhájci a v získávání důvěry ze strany členů i asistentů zkoumané skupiny. Během fáze pozorování jsem měla také možnost v rámci analýzy dokumentů studovat dostupné materiály, pojící se k aktivitám skupiny. Množství těchto dokumentů bylo pro účely mé práce dostačující a důkladným prostudováním jsem získala potřebné informace k vytvoření základní charakteristiky skupiny a jejích aktivit. Rozhovory byly provedeny po ukončení pozorování vždy před či po setkáních skupiny. Pokaždé probíhaly v přátelské atmosféře, která byla podle mého názoru výsledkem toho, že jsme se již s dotazovanými znali a trávili v přirozeném rozhovoru mnohem více času než bylo pro účely výzkumu nezbytné. Sebeobhajovací skupina také během šetření vyslovila přání dozvědět se po zpracování výsledky výzkumu. Této žádosti hodlám v nejbližší době s potěšením vyhovět.

Jak zmiňuji výše, mnou zkoumaná skupina funguje v rámci organizace a jedná se tedy o skupinu divizní. Šiška (2005) uvádí výhody a nevýhody tohoto modelu: výhodami může být poskytování zázemí, finančních prostředků a podnětů k činnosti ze strany organizace, jako nevýhody pak popisuje možný vliv rodičů a případný konflikt zájmů. Uvedené výhody jsem během svého výzkumného šetření zaznamenala - skupina se schází v sídle své domovské organizace, která jí poskytuje finanční prostředky

na pořádání a organizaci akcí (během mého výzkumu takovou akcí byl Velký den sebeobhájců, který skupina pořádala 9. prosince 2017 v prostorách organizace. Poskytování podnětů k činnosti ze strany organizace jsem pak zaznamenala v rámci analýzy dokumentů, a to v případě projektu Jdeme dál!, na jehož základě skupina pořádala mnoho seminářů a setkání, byla součástí kurzu prezentačních dovedností nebo vytvořila 2 krátká videa, přibližující její činnost. Zmiňované nevýhody jsem ale během výzkumu nepozorovala - vliv rodičů i případný konflikt zájmů jsem v rámci pozorování, rozhovorů ani analýzy dokumentů nezaznamenala. Spolupráce s rodiči probíhá pouze prostřednictvím nepravidelných setkání, která skupina také pořádá (např. v rámci zmiňovaného projektu).

Autoři Valenta a Müller (2003) popisují sebeobhajování jako aktivitu, jejímž smyslem je poskytnout lidem s mentálním postižením možnost mluvit sami za sebe a sami sebe prezentovat za účelem zlepšení sociálních podmínek a eliminace překážek, na které ve společnosti narážejí. S tímto vymezením souhlasím. Příkláním se též k názoru Trajkovské (2015), která uvádí, že sebeobhajování představuje část osobní identity osob s mentálním postižením a učí je ovlivňovat své vlastní životy a samostatně o nich rozhodovat. Z výsledků mého výzkumu vyplynulo, že účast v sebeobhajovací skupině jejím členům pomohla v komunikaci (sociální interakci), ve schopnosti rozhodovat o sobě a svém životě a jeden z dotazovaných též uváděl změnu pohledu druhých na jeho osobu (tuto skutečnost lze tedy brát jako určité zlepšení sociálních podmínek a částečnou eliminaci společenských bariér).

Zisk rozhodovacích kompetencí v rámci vlastního života je dle zjištěného v oblasti sebeobhajování důležitým pojmem - vychází to nejen z výsledků mého výzkumu, kdy posun ve schopnosti ovlivňovat svůj vlastní život popisovali téměř všichni dotazovaní, ale o pozitivním dopadu sebeobhajování na tuto oblast se zmiňují i někteří autoři - např. Tidemann a Svensson (2015), Ryan a Griffiths (2015) a další.

Příkláním se též k Mineurovi et al. (2017), z jejichž výzkumu vyplynulo, že sebeobhájcům jejich účast na sebeobhajování pomohla v zisku nových a posílení stávajících vztahů. Výsledky mého šetření ukazují, že dotazovaní sebeobhájci pocítují zlepšení v oblasti komunikace s lidmi ve skupině i mimo ní a také v oblasti seznamování.

7 Závěr

Tato bakalářská práce je zaměřena na problematiku sebeobhajovacího hnutí. Zabývá se konkrétní podobou vybrané sebeobhajovací skupiny fungující v rámci České republiky. Cílem práce bylo objasnit podstatu fungování vybrané sebeobhajovací skupiny v České republice a ozřejmit, jaké dopady má účast v sebeobhajovacích skupinách na život sebeobhájce. Výzkumné šetření probíhalo prostřednictvím pozorování, polostrukturovaných rozhovorů a analýzy dokumentů. Pozorování se uskutečnilo v rámci běžných setkání sebeobhajovací skupiny – jeho předmětem byli samotní sebeobhájci i asistenti. Rozhovory pak byly provedeny pouze se sebeobhájci. V rámci analýzy dokumentů byly prostudovány prezenční listiny kurzů, seminářů a setkání organizovaných zkoumanou skupinou, zápisy z jejích setkání, podklady pro prezentaci skupiny na konferencích a seminářích a organizační materiály k celostátnímu projektu, jehož byla skupina také součástí.

Sebeobhajovací skupina, kterou jsem si vybrala za předmět svého zkoumání, měla v době výzkumného šetření 7 členů. Kromě nich se na setkáních a i na dalších jejích aktivitách aktivně podíleli asistentka a dobrovolný asistent. Z mého výzkumu vyplynulo, že se skupina schází již 16 let – v současné době její setkání probíhají každý týden po dobu 90 minut. Převážně se sebeobhájci během těchto sezení věnují diskuzi, v rámci níž již probírali mnohá témata z rozličných oblastí – např. volby, problematiku svéprávnosti, průkazek ZTP a občanských průkazů, migrace či sportu a kultury. Členové skupiny se zavázali dodržovat pravidla, jež také sami vymysleli a jejichž opakované porušování může vést až k vyloučení ze skupiny. Kromě stanovených pravidel průběh setkání provázejí také úkoly, jež jsou rozděleny mezi některé sebeobhájce a jejichž účelem je zesnadit celý průběh diskuze. Těchto úkolů jsou si pověřeni sebeobhájci vědomi a plní je. Nejen pravidelná setkání patří do aktivit skupiny, ale také účast a případná organizace (či podíl na organizaci) konferencí, seminářů a setkání s odborníky, rodiči a dalšími sebeobhajovacími skupinami.

O možnosti účasti na sebeobhajování se dotazovaní sebeobhájci dozvěděli třemi způsoby – nejčastěji od odborníků (asistentů či zaměstnanců navštěvovaných zařízení), pak také od svých kamarádů (sebeobhájců či zájemců o něj) a v jednom případě též od svého rodiče. Většina sebeobhájců má zkušenost pouze z jedné (zkoumané) sebeobhajovací skupiny. V diskuzi se všichni sebeobhájci angažují, ale vedoucí úlohy

se vždy ujímá asistentka. Ta se celkově v porovnání s dobrovolným asistentem setkání účastní ve větší míře. Své názory v diskuzi většina sebeobhájců s ostatními sdílí bez obav, stejně tak si většina myslí, že je důležité, aby druzí jejich postoje znali. Zájem o poznání názorů druhých mají všichni, ale ne každý je schopen tyto názory přijímat. Většina je ale akceptuje.

Na setkáních skupiny se všem líbí a všichni si mezi sebou rozumějí, i když podle slov některých dojde někdy při diskutování k hádce. Většina ale tyto situace popisuje jen jako drobné výměny názorů. Vliv sebeobhajování na osobní život sebeobhájci vnímají jako pozitivní. Všichni popisují posun v oblasti sociální interakce, dále se někteří zmiňují o přínosu ve vlastní informovanosti, v rozhodovacích kompetencích a o pozitivním vlivu na jejich osobnost.

Největší přínos mého výzkumu vnímám v tom, že se detailně zabývá oblastí, jíž se současní autoři české odborné literatury příliš nevěnují. Má práce může svou povahou přiblížit princip fungování sebeobhajovací skupiny té části odborné veřejnosti, jež se s tímto fenoménem ještě v praxi nesešla, a pomoci tak jeho dalšímu šíření. Po případném přepracování vybraných částí do snadno srozumitelné formy může posloužit také jako zdroj informací pro lidi s mentálním postižením, kteří mají zájem dozvědět se o sebeobhajování více podrobností či se jej přímo účastnit. Může být tedy určitým podkladem pro odborníky, kteří s možností sebeobhajování seznamují své klienty.

Další výzkum v této oblasti, navazující na výsledky mého šetření, by se mohl zaměřit na pohled asistentů, kteří v rámci sebeobhajovací skupiny fungují a účastní se jejich aktivit. I s nimi by tedy mohly být provedeny rozhovory, zaměřené na jejich osobní zkušenost se sebeobhajováním, jejich účast a aktivní působení na setkáních a případné pozitivní či negativní dopady této účasti na jejich každodenní život či osobnost.

Při psaní této práce jsem se potýkala s problémem nedostatečného množství odborných zdrojů zabývajících se problematikou sebeobhajování. Z tohoto důvodu jsem informace pro úvodní teoretické vymezení vyhledávala např. ve výročních zprávách českých i mezinárodních organizací podporujících toto hnutí. Výzkum samotný probíhal bez problémů, a to také díky skvělé spolupráci ze strany vybrané sebeobhajovací skupiny a jejich asistentky.

8 Seznam použitých zdrojů

1. ČERNÁ, M. et al., 2015. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*. 2. vydání. Praha: Karolinum. 222 s. ISBN 978-80-246-3071-7.
2. *EPSA Annual Report 2011, 2012* [online]. European Platform of Self-Advocates. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: http://inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2015/04/epsa_ar_2011.pdf
3. *EPSA Annual Report 2012, 2013*. [online]. European Platform of Self-Advocates. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: http://inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2015/04/epsa_ar_2012.pdf
4. *EPSA Annual Report 2015, 2016*. [online]. European Platform of Self-Advocates. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: http://inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2015/03/AnnualShortReport_2015.pdf
5. *EPSA Annual Report 2016, 2017*. [online]. European Platform of Self-Advocates. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: http://self-advocacy.eu/wp-content/uploads/2016/05/Annual-Report-2016_final.pdf
6. GABURA, J., GABURA P., 2004. *Sociálna komunikácia*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca. 117 s. ISBN 80-968927-7-0.
7. HARTL, P., HARTLOVÁ, H., 2010. *Velký psychologický slovník*. 4. vydání. Praha: Portál. 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5.
8. HENDL, J., 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
9. HILD, A., Hear Our Voices – Self-advocates meet in Brussels. In: *Inclusion-europe.eu* [online]. 2017-10-05. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: <http://inclusion-europe.eu/?p=3900>
10. KOZÁKOVÁ, Z., 2005. Evropská konference sebeobhájců „European People First“ - Edinburgh 2005. *Speciální pedagogika*. 15(4), 310-17. ISSN 1211-2720.
11. KROUPOVÁ, K. et al., 2016. *Slovník speciálněpedagogické terminologie*. Praha: Grada Publishing. 328 s. ISBN 978-80-247-5264-8.
12. LEČBYCH, M., 2008. *Mentální retardace v dospívání a mladém dospělosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 248 s. ISBN 978-80-244-2071-4.

13. MINEUR et al., 2017. Self-advocacy in Sweden - an analysis of impact on daily life and identity of self-advocates with intellectual disability. *Cogent Social Sciences*. 3(1), s. 1-16. ISSN 1304513.
14. MIOVSKÝ, M., 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
15. NAKONEČNÝ, M., 1998. *Základy psychologie*. Praha: Academia. 590 s. ISBN 80-200-0689-3.
16. NAKONEČNÝ, M., 1999. *Sociální psychologie*. Praha: Academia. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
17. ORAVCOVÁ, J., 2004. *Sociálna psychológia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied. 314 s. ISBN 80-8055-980-5.
18. PLAMÍNEK, J., 2007. *Tajemství motivace: Jak zařídit, aby pro vás lidé rádi pracovali*. Praha: Grada Publishing. 128 s. ISBN 978-80-247-1991-7.
19. RYAN, T. G.; GRIFFITHS, S., 2015. Self-Advocacy and Its Impacts for Adults with Developmental Disabilities. *Australian Journal of Adult Learning*. 55(1), s. 31-53. ISSN 1443-1394.
20. ŘEZÁČ, J., 1998. *Sociální psychologie*. Brno: PAIDO. 268 s. ISBN 80-85931-48-6.
21. ŘÍČAN, P., 2005. *Psychologie*. Praha: Portál. 286 s. ISBN 80-7178-923-2.
22. STERNBERG, R., J., 2002. *Kognitivní psychologie*. Praha: Portál. 636 s. ISBN 80-7178-376-5.
23. Světová zdravotnická organizace, *MKN-10: Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize*, 2018. [online]. ÚZIS. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/katalog/klasifikace/mkn>
24. ŠÍŠKA, J., 2005. *Mimořádná dospělost: Edukace člověka s mentálním postižením v období dospělosti*. Praha: Karolinum. 100 s. ISBN 80-246-0992-4.
25. ŠVARCOVÁ, I., 2006. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 3. vydání. Praha: Portál. 192 s. ISBN 80-7178-821-X.
26. TIDEMAN, M., SVENSSON, O., 2015. Young people with intellectual disability - The role of self-advocacy in a transformed Swedish welfare system. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*. 10(1). doi: 10.3402/qhw.v10.25100

27. The European Platform of Self-Advocates (EPSA). In: *Inclusion-europe.eu* [online]. 2015. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: http://inclusion-europe.eu/?page_id=85
28. TRAJKOVSKI, S., 2015. Ability of Self-Advocacy of People with Intellectual Disabilities. *Journal of Special Education and Rehabilitation*. 16(1-2), s. 134-36. ISSN 1409-6099.
29. VALENTA, M., MÜLLER, O., 2003. *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. Praha: PARTA. 443 s. ISBN 80-7320-039-2.
30. VYBÍRAL, Z., 2005. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál. 319 s. ISBN 80-7178-998-4.
31. *Výroční zpráva 2016, 2017a*. [online]. Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: http://www.spmpr.cz/wp-content/uploads/delightful-downloads/2017/06/2016_spmpr_vyrocní_zprava_web02.pdf
32. *Výroční zpráva 2016, 2017b*. [online]. Rytmus Východní Čechy o.p.s. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: http://rytmusvychod.cz/soubory/obsah/chrudim/2017/VZ_2016.pdf
33. WAGNEROVÁ, P., 2002. *Několik vět o SPMP ČR*. Praha: Sdružení pro pomoc mentálně postiženým. 134 s.
34. ZEZULKOVÁ, E., 2013. *Rozvoj komunikační kompetence žáků s lehkým mentálním postižením*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. 174 s. ISBN 978-80-7464-395-8.

9 Seznam příloh

Příloha č. 1: Informace o výzkumu

Příloha č. 2: Informovaný souhlas

Příloha č. 3: Seznam otázek pokládaných v rámci rozhovorů

Příloha č. 4: Analýza rozhovorů - tabulka

10 Přílohy

Příloha č. 1

Informace o výzkumu

Milý sebeobhájce, milá sebeobhájkyň,

zde se dočtete něco o výzkumu.

Jsem ráda, že se ho chcete zúčastnit.

Budu zkoumat vaši sebeobhajovací skupinu.

Budu také zkoumat, jak vaše skupina funguje.

Také budu zkoumat, co pro vás sebeobhajovací skupina znamená.

S některými z vás si o tom popovídám.

Popovídám si s těmi, kteří s tím budou souhlasit.

Budu vás také navštěvovat na vašich setkáních.

Všechno, co zjistím, si zapíšu.

Zapíšu to tak, abych o vás nevyzradila žádné citlivé informace.

Zapíšu to také tak, aby nikdo nepoznal, že píšu o vás.

Bližší informace o vás budu vědět jen já.

Také se je může dozvědět má školitelka.

Školitelka mi pomáhá s výzkumem.

Všechno, co zjistím, použiji do své bakalářské práce.

Bakalářskou práci musím vypracovat do školy.

O tom, co zjistím, mohu také povídat na nějaké konferenci.

Také o tom mohu psát v nějakém časopise.

Může se stát, že budete chtít s výzkumem skončit.

Máte právo s ním skončit.

Pokud skončíte, můžete také chtít,

abych všechny informace o vás zničila.

Děkuji, že se výzkumu účastníte.

Těším se na vás na dalším setkání.

Kristína Nídllová

Informovaný souhlas - souhlas s účastí na výzkumu

„Sebeobhajovací skupiny v ČR - analýza vybrané sebeobhajovací skupiny”

Jmenuji se

Narodil/a jsem se

Potvrzuji, že souhlasím s mou účastí na výzkumu Kristíny Nídllové o naší sebeobhajovací skupině.

Také potvrzuji, že jsem dostal/a všechny informace o výzkumu.

Informace jsem dostal/a sepsané.

Pokud mi něco nebude jasné, vím, že se mohu na cokoliv zeptat.

Také vím, že mohu kdykoliv s výzkumem skončit.

Dne

.....

Podpis

Mé telefonní číslo je

Můj e-mail je

Seznam otázek pokládaných v rámci rozhovorů

Vstupní část:

Aktuální nálada:

Jak se dnes máte?

Zaměstnání/škola:

Chodíte do práce?

(v případě kladné odpovědi: Kam chodíte do práce?

Kolikrát týdně tam chodíte? Kolik hodin tam strávíte? Jak se Vám tam líbí? Jací jsou Vaši kolegové? Chodil/a jste i do jiné práce? Jaká práce by se Vám nejvíce líbila? Čím jste chtěl/a být, když jste byl/a malá/malý?

v případě záporné odpovědi: A chodil/a jste někdy do práce? Jaká práce by se Vám nejvíce líbila? Čím jste chtěl/a být, když jste byl/a malá/malý? A kam jste chodil/a do školy?)

Chodíte do školy?

(v případě kladné odpovědi: Kam chodíte do školy?

Kolikrát týdně tam chodíte? Kolik hodin tam strávíte? Jak se Vám tam líbí? Jací jsou Vaši spolužáci? Jaká práce by se Vám nejvíce líbila? Čím jste chtěl/a být, když jste byl/a malá/malý?

Vy už jste v důchodu?

(v případě kladné odpovědi: Jak si užíváte důchodu? Kam jste dříve chodil/a do práce?)

Hlavní část:

Sebeobhajování - osobní historie:

Jak dlouho chodíte na sebeobhájce?

Jak jste se o sebeobhajování dozvěděl/a?

Byl/a jste i v jiné skupině?

Spokojenost s účastí na sebeobhajování:

Líbí se Vám na sebeobhájcích?

(v případě kladné odpovědi: Co se Vám líbí nejvíce?

v případě záporné odpovědi: Co se Vám nelíbí?)

Vztahy s ostatními sebeobhájci/asistentkou:

Rozumíte si s ostatními sebeobhájci?
Dá se říct, že jste kamarádi?
Pomáhá Vám asistentka na setkáních?
Rozumíte si s ní?
Jak si myslíte, že by setkání probíhala bez ní?

Témata setkání:

Jaká témata Vás zajímají?
Vymyslel/a jste někdy nějaké téma?
(v případě kladné odpovědi: Stalo se někdy, že by s ním ostatní nesouhlasili?)
Co byste se chtěl/a ještě dozvědět?

Prosazování vlastního názoru v diskusi:

Když máte nějaký nápad, povíte ho ostatním?
Je to důležité, aby ostatní věděli, co Vy si myslíte?

Přijímání názoru druhého v diskusi:

Zajímá Vás, co si myslí ostatní?
Hádáte se někdy na setkáních?
(v případě kladné odpovědi: A byla to jenom výměna názorů nebo to byla hádka silnější?)

Vliv sebeobhajování na osobní život:

Změnil/a jste se díky sebeobhajování?
(popř. Změnil se nějak Váš život?)
Pomohlo Vám sebeobhajování v něčem?
(v případě kladné odpovědi: V čem vám pomohlo?)
Co důležitého jste se tady dozvěděl/a?

Analýza rozhovorů - tabulka

Zaměstnání/škola	Zaměstnaní - 2
	Nezaměstnaní - 3
	V důchodu - 1
	Ve škole - 1
Sebeobhajování - osobní historie	Délka účasti:
	20 let (od počátku) - 2
	V řádu let, nevím přesně
	3 roky
	9 let
	2 roky
	4 roky
	Chodil jsem:
	Pouze do jedné (této) skupiny - 6
	I do jiné - 1
	O sebeobhajování mi řekl:
	Kamarád/sebeobhájce - 2
	Rodič -1
	Asistent/odborník - 4
Spokojenost s účastí na sebeobhajování	Na sebeobhájcích se mi líbí:
	Ano - 7
	Ne - 0
	Nejvíce se mi líbí:
	Něco se dozvím, řešíme témata - 4
	Jsem mezi lidmi - 1
	Něco se dozvím, dobrá parta - 1
	Promítání, něco se dozvím, asistenti - 1

Vztahy s ostatními sebeobhájci/asistentkou	Rozumíme si se sebeobhájci:
	Ano - 7
	Ne - 0
	Ostatní jsou moji kamarádi:
	Ano - 5
	Ne - 2 (kolegové, bydlí každý jinde)
	Rozumím si s asistentkou:
	Ano - 7
	Ne - 0
	Asistentka nám pomáhá:
	Ano - 7
	Ne - 0
	Bez asistentky by to fungovalo:
	Ano - 1
	Ne - 5
	Nevím - 1
Témata setkání	Co jsme probírali a co mě zajímá:
	Volby - 4
	Migrace, uprchlictví - 3
	Průkazky ZTP - 1
	Občanské průkazy - 1
	Jak si najít práci - 1
	Bulvár - 1
	Problémy sebeobhájců - 1
	Sekty - 1
	Svéprávnost - 1
	Práva a povinnosti - 1
	Jak se chovat - 1
	Válka - 1
	Estetika - 1

	Etika - 1
	Vymyslel jsem někdy nějaké téma:
	Ano - 6
	Ne - 1
	Odmítli ostatní někdy mé téma:
	Ano - 1
	Ne - 5
	Co bych chtěl ještě probrat:
	Nevím - 3
	Zákony - 1
	Problém v Arkádách - 1
	Čeština, literatura - 1
	Komunikace - 1
	Jak funguje lidská společnost - 1
	Co se nám kde může stát - 1
Prosazování vlastního názoru v diskuzi	Říkám svůj názor:
	Ano - 5
	Ne - 1
	Záleží na situaci - 1
	Nebojím se říct svůj názor:
	Ano - 4
	Ne - 1
	Záleží na situaci - 2
	Je důležité, aby ostatní můj názor znali:
	Ano - 6
	Ne - 1
Přijímání názoru druhého v diskuzi	Názor ostatních mě zajímá:
	Ano - 7

	Ne - 0
Vliv sebeobhajování na osobní život	V čem mi sebeobhajování pomohlo:
	Hodně jsem se dozvěděl - 3
	Komunikace mimo skupinu - 3
	Starost o vlastní osobu, osamostatnění - 2
	Seznamování - 2
	Změnil se pohled druhých na mou osobu - 1
	Našel jsem se přátele mimo skupinu - 1
	Tolerance ke zvolení Miloše Zemana - 1
	Komunikace ve skupině - 1
	Sdílení problémů s ostatními - 1
	Naučit se říkat ne - 1
	Využití volného času - 1
	Jsem mezi lidmi - 1
	Dospěl jsem - 1
Prosazování a přijímání názoru v diskuzi - hádky	Pohádali jsme se někdy:
	Ano - 3
	Ne - 4
	Byla to:
	Jen výměna názorů - 2
	Skutečná hádka (pustili jsme se do sebe) - 1